

A POLITIKAI FOGALMA A TRANSZNACIONÁLIS
ALKOTMÁNYOSSÁG KONCEPCIÓJÁBAN:
SZOCIOLÓGIAI PERSPEKTÍVA¹

Poul F. Kjaer
Goethe Egyetem Frankfurt

PP. 285 - 321 in Christian Jorges, Tommi Ralli (Eds.): A globalizáció után - A konfliktusok új mintázatai és szociológiai és jogi rekonstrukciójuk (Oslo: Arena, 2011).

**I. BEVEZETÉS:KÉT
DISKURZUS A TRANSZNACIONÁLIS ALKOTMÁNYOSSÁGRÓL**

Az 1815-ös bécsi kongresszuson elindult az első nyilvános nemzetközi szervezet, a *Commission Centrale pour la Navigation du Rhin* (CCNR) létrehozásához vezető folyamat, kezdeményezték. Ugyanebben az évben jelent meg Friedrich Carl von Savigny *Geschichte* című művének első kötete.

²
des Römischen Rechts im Mittelalter címmel jelent meg. Ez a munka szolgált előzetes gyakorlat, amely a későbbiekben vezetett a modern tudomány alapvető elveinek kialakulásához.

³
Systems des heutigen Römischen Rechts (1840-49) című művében a nemzetközi magánjogot. Ezek a

⁴
a két fejlemény azt mutatja, hogy sem a köz-, sem a magánszféra transznacionalitása nem új jelenség. Sokkal fontosabb, hogy azt is jelzik, hogy a modern államiságnak az amerikai és a francia forradalmat keretező *korszakban* materializálódott sajátos formája azóta nem változott.

---

¹ Szeretnék köszönetet mondani a CRC /597 RECON workshop résztvevőinek: A globalizáció után - Új Patterns of Conflict, Loccum, 2010. szeptember 5-7., számos hasznos javaslatért. Külön köszönet illeti Christian Joergest és Tommi Rallit az esemény megszervezéséért, valamint Inger-Johanne Sandot a tanulmányhoz fűzött megjegyzéseiért. A tanulmány egy nagyobb és folyamatban lévő, a transznacionális alkotmányossággal foglalkozó projekt része, és csupán a legutóbbi állást képviseli. A konkrét dimenziókhöz kapcsolódó korábbi és részben egymást átfedő nézőpontokat lásd különösen: Poul F. Kjaer, "The Metamorphosis of the Functional Synthesis: A Continental European Perspective on Governance, Law and the Political in the Transnational Space", (2010) 2 *Wisconsin Law Review*, 489-533. o.; de Poul F. Kjaer, "The Structural Transformation of Embeddedness", in: Christian Joerges & Josef Falke (szerk.), *Karl Polanyi, Globalisation and the Potential of Law in Transnational Markets* (Oxford, Hart Publishing, 2011), 85-104. o.; valamint Poul F Kjaer, "Law and Order Within and Beyond National Configurations", in: Poul F. Kjaer, Gunther Teubner & Alberto Febbrajo (szerk.), *The Financial Crisis in Constitutional Perspective*: (Oxford, Hart Publishing, 2011), pp. 395- 430.

² Lásd még: Christian Walter, "Constitutionalizing (Inter)national Governance: Lehetőségek és korlátok the Development of an International Constitutional Law", (2001) 44 *German Yearbook of International Law*, p 176.

³ Friedrich Carl von Savigny, *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Bd. 5, (Bad Homburg, 1961).

⁴

Idem, System des heutigen Römischen Rechts / Bearb. von O. L. Heuser - Aufl2..., (Berlin,1974).

1

soha nem állt egyedül, mivel mindig is léteztek jelentős rendező struktúrák az állam alatt, mellett és felett. És ami még ennél is fontosabb, rávilágítanak arra, hogy történelmileg a modern államiság megszilárdulása nem kevesebb, hanem több transznacionalitást jelentett. Más szóval, a nemzetállam és a transznacionális struktúrák közötti kapcsolatot mindmáig a kölcsönös növekedés viszonya jellemzi.

Az államiság és a transznacionalitás közötti belső kapcsolat ellenére azonban ez utóbbit nem lehet pusztán a klasszikus nemzetközi jogi és nemzetközi kapcsolat kategóriák alapján értelmezni. A transznacionális struktúrák nem csupán "a kettő között" jelennek meg államok, mint az államközi konfliktusok korlátozásának (*Hegung*) egyik módja.⁵ Ehelyett a transznacionális tér egy önálló struktúra, amely egy független logika alapján reprodukálódik. Szociológiai szempontból a transznacionális teret a következőknek kell tekinteni

a saját struktúrák (*Eigenstrukturen*) konglomerátumaként értelmezzük, amely reprodukál egy a társadalmi minták független formája. A világot a struktúra plurális szintje jellemzi.

több különböző, de egymásba fonódó logikával rendelkező formáció, amelyek egyszerre működnek. Ez a

A pluralitást az is mutatja, hogy a modern államiság csupán a már létező feudális struktúrák "tetején" kialakult réteggént működik. A feudális struktúrák, amelyek, bár egyre inkább háttérbe szorulnak, továbbra is a modern államok struktúrái alatt működnek, például alkotmányos monarchiák, a brit felsőházban örökölt helyek formájában.

ház és zárt nemesi hálózatok. Így a feudális struktúrákon és a modern a transznacionális birodalmat a világtársadalomban kibontakozó társadalmi mintázat reprodukciójának harmadik rétegeként kell értelmezni.

---

⁵ Az ilyen nézethez lásd különösen Georg WF Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts. Oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse*, (Frankfurt aM-Hamburg, Fischer Bücherei, [1821] 1968); p 350 et seq; Carl Schmitt, *Der Nomos der Erde. Im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum*, (Berlin, Duncker & Humblot, 1950).

⁶ Rudolf Stichweh, "Strukturbildung in der Weltgesellschaft - Die Eigenstrukturen der Weltgesellschaft und die Regionalkulturen der Welt", in: Thomas Schwinn (szerk.), *Die Vielfalt und Einheit der Moderne. Kultur- und strukturvergleichende Analysen*, (Wiesbaden, Verlag für Sozialwissenschaften, 2006), pp 239-257; Rudolf Stichweh, "Das Konzept der Weltgesellschaft: 'Genese und Strukturbildung eines globalen Gesellschaftssystems'", (2008) 39 *Rechtstheorie*, pp 329-355.

⁷ Saskia Sassen, *Terület, hatalom, jogok*: (Princeton NJ, Princeton, Princeton NJ, Princeton). University Press, 2006); Poul F. Kjaer, "The Metamorphosis of the Functional Synthesis" (A funkcionális szintézis metamorfózisa), é. n. fentl.

⁸ Lásd például Simon Deakin, "A céh visszatérése? Network Relations in Historical Perspective" (Hálózati kapcsolatok történelmi perspektívában), pp 53-73, in: Marc Amstutz & Gunther Teubner (szerk.): *Hálózatok*: (Oxford, Hart Publishing, 2009).

A világtársadalom többrétegűsége azonban nem tükröződik megfelelően a jogi, szociológiai és politikai tudományágak általános önértelmezésében.

⁹ tudomány. Ezek a tudományágak alapvetően államközpontúak maradnak, aminek az a következménye, hogy

módszertanilag képtelenek megragadni azt a fajta társadalmi struktúrát, amely a társadalmon kívül reprodukálódik.

az állam birodalma. Hegeltől ¹⁰¹¹ Bourdieu-ig aközponti hangsúlyt ehelyett az államra helyezték .

az állam egésze. Így a modern jog- és társadalomtudományok szisztematikusan szabotáltak minden olyan kísérletet, amely a társadalom más rétegeinek mélyreható megragadására irányult.

A nemzetállami és a transznacionális struktúrák közötti kapcsolat azonban,

a huszadik ¹² századközepe óta jelentős változásokon ment keresztül. Így világ talán

"forduloponthoz" érkezett, ami azt jelenti, hogy az államhatalom és az államháztartás közötti ¹³ kapcsolat

a transznacionalitás mélyreható átrendeződésen megy keresztül. Ez nem jelenti azt, hogy a nemzetállami réteg eltűnik, de azt igen, hogy a nemzetállamok relatív státusza és központi szerepe a világtársadalom tágabb keretein belül változik. Így annak megfelelő szociológiai megértéséhez, hogy a világtársadalomban hogyan jön létre a társadalmi rend, el kell térni attól a felismeréstől, hogy az államok csak egy rendezési formát képviselnek a több közül. Ehelyett a mai világot a rendezés két domináns formája jellemzi, amelyek két különböző szervezési elvre támaszkodnak: az államok a területi szervezési elvre támaszkodnak. Ezzel szemben a transznacionális rendezés kortárs formái a funkcionális differenciálódásra mint központi szervezési elvre támaszkodnak. Emellett továbbra is fontos szerepet játszanak a rendszerezés premodern, "hagyományos" formái, amelyek a szegmentáris differenciálódásra támaszkodnak. A világtársadalom különböző rétegeinek, valamint az e rétegeken belül és közöttük működő társadalmi rendek sokaságának kölcsönhatásának megértését célzó relációs perspektíva kidolgozása ezért az egyik alapvető kihívás, amellyel a kortárs jog- és társadalomelmélet szembesül.

---

⁹ A módszertani nacionalizmusra való hajlam azonban a szociológia esetében kevésbé tűnik mélyrehatóknak. Lásd Daniel

Chernilo, *A nemzetállam társadalomelmélete: The Political Forms of Modernity beyond Methodological Nationalism*, (London, Routledge, 2007); *idem*, "Social Theory's Methodological Nationalism. Mítosz és valóság", (2006) 9 *European Journal of Social Theory*, pp. 5-22.

¹⁰ Georg WF Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts. Oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse*, (Frankfurt aMain-Hamburg, Fischer Bücherei, [1821] 1968).

¹¹ Lásd például Pierre Bourdieu, *La Noblesse d'État. Grandes Écoles et Esprit de Corps*, (Paris, Minuit, 1989).

¹² Neil Walker, "Túl a határvitákon és az alaprácsokon: A normatív rendek globális rendezetlenségének

feltérképezése",

(2008) *International Journal of Constitutional Law*, 373-96. oldal.

¹³

Sassen, *Terület, hatalom, jogok: A középkori asszamblegoktól a globális asszamblegokig*, u.o.7, p et 9seq.

A jelenlegi helyzetünkből nézve a területileg lehatárolt nemzetállamok, amelyek bizonyos mértékig belsőleg olyan szervezeti formák révén stabilizálódtak, amelyek a rétegződésre mint központi be- és kizárási mechanizmusra támaszkodtak, és amelyek mind a mai napig azon az önjelölt elképzelésen alapulnak, hogy minden más társadalmi folyamat az államnak van alárendelve, úgy tűnik, hogy egyfajta "átmeneti szemantikát" tükröznek. A klasszikus modernitás, amelyről - néhány szimbolikus dátummal - azt mondhatjuk, hogy az 1789 és 1989 közötti időszakot öleli fel, kettős mozgással jellemezhető, amelyben a kialakulóban lévő funkcionálisan differenciált társadalmat a területi és rétegződési differenciálódás új és jellegzetesen modern formáinak kialakításával stabilizálták újra a különböző területeken belül.

¹⁴ funkcionális rendszerek. Amennyiben a modernitást a funkcionális rendszerek elsőbbségként határozzuk meg

¹⁵ differenciálás lehetséges úgy értelmezni a folyamatban lévő fejleményeket, hogy azok egy a modernitás radikalizálódása, hiszen a funkcionálisan elkülönülő transznacionális struktúrák exponenciális terjedése az elmúlt évtizedekben, valamint a nemzetállami és a transznacionális réteg közötti egyensúly eltolódása azt jelzi, hogy a világtársadalomban a funkcionális differenciálódásra való támaszkodás egyre mélyül. Például a gazdaság, a tudomány, a tömegmédia, a sport és az oktatás funkcionális rendszerei fokozatosan megszabadulnak a differenciálódás területi és rétegződési formáira támaszkodó stabilizációs mechanizmusoktól való belső függőségüktől, és ezzel minőségi törést hajtanak végre a klasszikus modernitással szemben. Mind a köz-, mind a magánstruktúrák, valamint mindenféle hibrid köz- és magánstruktúrák alakultak ki, amelyek alapvetően a funkcionális differenciálódásra támaszkodnak (hogy csak néhányat említsünk: Az ICANN az internet, a WHO az egészségügy, az ISO a termékszabványok terén). Tehát bár a politikai rendszer nemzetállami formában valószínűleg továbbra is kollektívan kötelező érvényű döntéseket hoz, egyre inkább leépül, mert fokozatosan aláássák az államok azon képességét, hogy fenntartsák azt az alapvetően kora újkori (XVI. és XVII. századi) önértelmezést, miszerint az államok szerves vagy holisztikus entitások, amelyek a társadalom egészét felölelik.

Különösen a politikai és a jogi rendszereket jellemezte a klasszikus modernitásban a területi elhatárolásokra való erős belső támaszkodás. Ez azonban mindkét szempontból megváltozni látszik. A funkcionálisan lehatárolt, valóban globális hatókörű jogi és politikai struktúrák kialakulása még mindig csak embrionális stádiumban van, de most először

---

¹⁴ Poul F. Kjaer, "A beágyazottság strukturális átalakulása", uo. o.1

¹⁵ Niklas Luhmann, *Die Gesellschaft der Gesellschaft*, (Frankfurt aM, Suhrkamp Verlag, 1997), p et 1143seq.

a történelemben ilyen struktúrák a XX. század második felében jelentek meg, ahogyan az ilyen struktúrák folyamatos terjedése is hiteles előrejelzésnek tűnik az elkövetkező évtizedekre.

jöjjön. Ennek megfelelően szemantikai eltolódás figyelhető meg: "Globális jog állam nélkül"¹⁶ valamint a "kozmpolita demokrácia"¹⁷ értelmes kijelentésekké váltak, ezáltal ami azt jelzi, hogy a jogi és politikai rendszerek is azon vannak, hogy megszabaduljanak a nemzetállamok formájában létező, területileg meghatározott stabilizációs mechanizmusoktól való belső függőségüktől.

A transznacionális jogi és politikai struktúrák azonban valószínűleg nem jelentik a nemzetállami jogi és politikai formák egyszerű átvitelét a transznacionális területre egy világállam vagy bármely más, a nemzetállamok formáját és funkcióját pusztán másoló struktúra létrehozásával. A nemzetállami normák és intézmények transznacionális térbe való egy az egyben történő átvitelének igazolására tett kísérleteknek csak akkor van értelme, ha azokat pusztán egy

filozófiai elmélkedés minden szociológiai alap nélkül. Sőt, szociológiai szempontból¹⁸ perspektívából, lehetetlen figyelmen kívül hagyni a transznacionális térnek a nemzetállami térhez képest gyökeresen eltérő strukturális összetételét.

A világtársadalom transznacionális rétegének mai struktúrája részben a klasszikus modernitásban kialakult köz- és magánállamok közötti struktúrák metamorfózisával alakult ki, a nemzetközi közszervezetek és az állami alapú nemzetközi magánjog formájában. Ezek a struktúrák mindenekelőtt olyan mértékben nyertek jelentőséget, hogy többé már nem értelmezhetők az állami alapú nemzetközi magánjog pusztá tükröképeként.

küldöttség. A nemzetközi szervezetek, például az Európai Unió (EU) fejlődése,¹⁹²⁰ A Kereskedelmi Világszervezet (WTO) és a Világbank rendkívül összetett normatermelő rendszerekké válása azt mutatja, hogy ezek a struktúrák olyan autonómiára tettek szert, amely lehetetlenné teszi, hogy az államok közötti alkudozás pusztá tükröképeként értelmezzük őket. Ráadásul az ilyen szervezetek pusztá száma drámaian megnövekedett a középkor óta.

---

¹⁶ Gunther Teubner (szerk.), *Globális jog állam nélkül*, (Aldershot: Ashgate-Dartmouth Publishing, 1997).

¹⁷ Daniele Archibugi & David Held (szerk.), *Cosmopolitan Democracy: An Agenda for a New World Order*, (Cambridge, Polity Press, 1995).

¹⁸ Egy ilyen filozófiai kísérletről lásd Otfried Höffe, *Demokratie im Zeitalter der Globalisierung*, (München, CH Beck Verlag, 1999).

¹⁹ Joshua Cohen & Charles F Sabel, "Global Democracy?", (2005) *NYU37 Journal of International Law and Politika*, 763-797. o.

²⁰ Poul F. Kjaer, *A kormányzás és a kormányzás között: Az európai kormányzat kialakulásáról, funkciójáról és formájáról* Post-national Constellation, (Oxford, Hart Publishing, 2010).

Huszedik század.²¹ De az államközi struktúrák ezen átalakulása mellett az új

a transznacionális struktúrák olyan formái, amelyek nem illeszkednek a klasszikus nemzetközi kategóriákba.

222

jog és politika, alakultak ki. Multinacionális vállalatok, globálisan működő ügyvédi irodák,³ a think-thankok és a vezető nem kormányzati szervezetek egyre inkább a nemzetállami kereteken kívüli, autonóm normateremtő szervezetekként működnek. A társadalmi rendezés autonóm formáivá váltak, amelyek globális szinten saját kognitív tereket alkotnak. Ezért nem elegendő kizárólag a nemzetközi közszervezetekre összpontosítani, ha a transznacionális tér jelenlegi szerkezetét akarjuk leírni.

Az akadémiai tudományosságon belül azonban a transznacionalitás nyilvános és magánjellegű formái két külön diskurzusban jelennek meg. Egyrészt a közjogtól és a politikatudománytól elszakadó tudósok túlnyomó többsége inkább a nemzetközi közszervezetek felé irányítja figyelmét, és olyan kérdésekre, mint a globális közigazgatási jog kialakulása.

komplexum,²⁴ vagy az a kérdés, hogy hogyan alakulnak ki az államok közötti interakció normái. Lényegében,

ez a kutatási irányzat csupán a közdöntésnek a nemzetállamok szférájából a transznacionális szféra felé történő elmozdulásával foglalkozik. Mint ilyen, a kutatásnak ez az iránya lényegében továbbra is annak a törekvésnek szenteli magát, hogy a jog és a politika nemzetállami koncepcióit újrafogalmazza, hogy összeegyeztethetővé tegye azokat a folyamatban lévő globális fejleményekkel. A legtöbb esetben azonban a jog és a politikai hatalom formájára és funkciójára vonatkozó alapfeltevések változatlanok maradtak. Másfelől a tudósok egy kisebbségi csoportja, amely főként a nemzetközi magánjogi hagyománytól távolodik el, újszerű koncepciókat igyekszik kidolgozni arra vonatkozóan, hogy miként jön létre a társadalmi rend a transznacionális térben, szándékos kísérletet téve a klasszikus nemzetközi jogra való hagyatkozással való szakításra és a

---

²¹ Például 2001-ben a Nemzetközi Szervezetek Évkönyve becslései szerint a nemzetközi szervezetek száma a kormányközi szervezetek száma körülbelül 7,000 a nemzetközi magánszervezetek száma pedig körülbelül 48,000. még: www.uia.org/statistics/organisations/11.1.1a.pdf.

²² Larry Catá Backer, "A gazdasági globalizáció és a globális magántulajdon hatékony rendszereinek felemelkedése".

jogalkotás: (2007) 37 *University of Connecticut Law Review*, pp 1739- 1784.

²³ Grahame Thompson, "A globális vállalati polgári szerepvállalás nyomon követése: Lovesick' Companies": Some Reflections on 'Lovesick' Companies", *IHS vitairat*, No. 192,2006.

²⁴ A globális közigazgatási struktúrák nagyon hasznos, közjogi ihletésű tipológiáját lásd Benedict Kingsbury, Nico Krisch & Richard B Stewart, "The Emergence of Global Administrative Law", (2005) 68 *Law and Contemporary Problems*, pp 15-62. Az EU speciális esetével kapcsolatban lásd Poul F. Kjaer, "The Societal Function of European Integration in the Context of World Society", (2007) *Soziale13 Systeme. Zeitschrift für Soziologische Theorie*, pp 367-378. A nemzetközi közszervezetek alapjául szolgáló jövőképről és önértelmezésről lásd Jens Steffek, "Tales of Function and Form: The Discursive legitimation of International

Technocracy", (2011) *Normative Orders Working Paper*.

6

nemzetközi kapcsolatok fogalmi.²⁵ A két csoport által vizsgált valós világbeli folyamatok ennek megfelelően különböznek. Amint már említettük, a közjogászok és politológusok elsősorban a közhatalomnak a nemzetállami szférából a transznacionális szférába való áthelyeződését elemzik. Ezzel szemben a magánjogtól elrugaszkodó tudósok inkább olyan jelenségeket hangsúlyoznak, mint a

mint *lex mercatoria* és *lex digitalis*²⁶²⁷ egy olyan kutatási program keretében, amelynek célja a társadalmi rendezés globális formáinak konceptualizálása, amelyek a közszférán kívül működnek.

Ez a munkamegosztás azonban problematikus, mivel a transznacionális téren belül egy sor funkcionálisan elkülönülő konfiguráció kialakulása figyelhető meg a szabályozási konglomerátumok tekintetében olyan területeken, mint a gazdaság, a tudomány, a tömegmédiá, a sport, a környezetvédelem és így tovább. Ezeket a konglomerátumokat a köz- és magánelemek rendkívül összetett kölcsönhatása jellemzi, a nemzetközi köz- és magánszervezetek, a nemzetközi köz- és magánbíróságok, valamint a nemzetközi és a nemzetközi joghatóságok tekintetében.

bíróságszerű bíróságok, magáncégek, agytrösztök, nem kormányzati szervezetek és²⁸²⁹ és így tovább. A társadalmi rendezés ilyen konglomerátumai ezért nem ragadhatók meg megfelelően a köz- vagy a magándimenzió egydimenziós hangsúlyozásával a másik rovására.

A kölcsönös figyelmen kívül hagyás elve, amely a két diskurzus közötti kapcsolatot irányítani látszik, annál is inkább rejtélyes, mivel az alkotmányos nyelvre való utalások

---

²⁵ Lásd például: Marc Amstutz, "In-Between Worlds: *Marleasing* and the Emergence of Interlegality in Legal Reasoning", (2005) *European Law Journal*, 766-784. o.; Marc Amstutz & Vaios Karavas, "*Weltrecht: Ein Derridasches Monster*", in: Graf-Peter Calliess, Andreas Fischer-Lescano, Dan Wielsch & Peer Zumbansen (szerk.), *Soziologische Jurisprudenz. Festschrift für Gunther Teubner zum 65. Geburtstag*, (Berlin, Walter de Gruyter, 2009); Marc Amstutz & Vaios Karavas, "Rechtsmutation: Zu Genese und Evolution des Rechts im transnationalen Raum", (2006) 8 *Rechtsgeschichte*, pp 14-32; Gunther Teubner & Andreas Fischer-Lescano, *Regime-Kollisionen: Zur Fragmentierung des globalen Rechts*, (Frankfurt aM, Suhrkamp Verlag, 2006); Gunther Teubner & Andreas Fischer-Lescano, "Regime-Collisions: (2004) 25 *Michigan Journal of International Law*, 999-1045. o., "The Vain Search for Legal Unity in the Fragmentation of Global Law" (A jogi egység hiábavaló keresése a globális jog széttöredezettségében).

²⁶ Lásd például Tania Liekweg, *Das Recht der Weltgesellschaft. Systemtheoretische Perspektiven auf die Globalisierung des Rechts am Beispiel der lex mercatoria*, (Stuttgart, Lucius & Lucius, 2003).

²⁷ Vaios Karavas, *Digitale Grundrechte. Elemente einer Verfassung des Informationsflusses im Internet*, (Baden-Baden, Nomos Verlag, 2007).

²⁸ Lásd például: Olaf Dilling, Martin Herberg & Gerd Winter: *Felelősségteljes üzleti tevékenység. Self-Governance and*

Law in Transnational Economic Transactions, (Oxford, Hart Publishing, 2008); Catá Backer, "Economic Globalization and the Rise of Efficient Systems of Global Private Lawmaking: Wal-Mart as Global Legislator", uo.22

²⁹ Lásd például Heike Walk, "Formen Politischer Institutionalisierung: Nem kormányzati szervezetek mint Hoffnungsträger globaler Demokratie", in: Jens Beckert, Julia Eckert, Martin Kohli & Wolfgang Streeck (szerk.), *Transznacionális szolidaritás. Chancen und Grenzen*, (Frankfurt aM, Campus Verlag, 2004), pp 163-180.

mindkét diskurzuson belül kimutatható, ahogyan kutatási érdeklődésük is lényegében ugyanaz marad, amennyiben a központi cél mindkét diskurzuson belül a transznacionális folyamatok konstitutív és korlátozó struktúráinak azonosítása és normatív értékelése. Eközben azonban úgy viselkednek, mint az éjszakában elhaladó hajók, mivel az alkotmányos fogalmak, amelyekre hivatkoznak, markánsan különböznek. A magánjogászok egy jelentős része inkább arra a kérdésre irányítja munkáját, hogy a jogrendszer képes-e keretbe foglalni a társadalmi folyamatok transznacionális dimenzióját, például a gazdasággal és a migrációval kapcsolatban, míg

a szóban forgó folyamatok politikai aspektusának szisztematikus lebecsülése.³⁰ Ezzel szemben,

a közjogi vagy politikatudományi perspektívából kiinduló tudósok inkább a politikai rendszer elsőbbségének biztosításának lehetőségét kutatják, vagy - kevésbé ambiciózusan - a

vizsgálja meg a transznacionális struktúrák politikai elszámoltathatóságának biztosításában³¹ rejlő lehetőségeket.

Az ambíció szintjétől függetlenül a közjogi és politikatudományi szemléletű tudósok hajlamosak a jogot olyan eszközként értelmezni, amelyet csupán politikai célok elérése érdekében alkalmaznak.

A transznacionális alkotmányosság elméletének kidolgozása, amely képes áthidalni ezt a szakadékot, kulcsfontosságúvá válik. Ez a törekvés azonban nem lehet pusztán a különböző álláspontok közötti kompromisszum elérésére irányuló békéltető gyakorlat. Ehelyett a kiindulópontot annak a belátásnak kell képeznie, hogy a jog és a politika a nemzetállami kontextushoz képest gyökeresen eltérő környezetben működik a transznacionális térben. A jog és a politika társadalmi funkciója, és így a jog és a politika rendszereinek a társadalomban és egymáshoz *viszonyított* helyzete is lényegesen eltér a transznacionális térben a nemzetállami környezethez képest. Ezért kulcsfontosságú, hogy a transznacionális alkotmányosság megfelelő elmélete átkonfigurálja a köz- és a magánszféra közötti nemzetállami megkülönböztetést, valamint szisztematikusan hangsúlyozza a jog és a politika együttes evolúciós átalakulását a funkcionális és ágazati elhatárolásokra való fokozott támaszkodással összefüggésben. De ami még ennél is fontosabb, egy ilyen elméletnek egy alapvetően eltérő fogalomrendszerre kell épülnie. Új, a kontextusnak megfelelő fogalmak a

---

³⁰ Mondanom sem kell, hogy ez nem minden magánügyvédre igaz. Lásd például: Christian Joerges & Michelle Everson, "A kormányzás európai fordulata és a legitimitás megválaszolatlan kérdései: Two Examples and Counter-intuitive Suggestions", in: Christian Joerges, Bo Stråth & Peter Wagner (szerk.), *The Economy as a Polity. The Political Constitution of Contemporary Capitalism*, (London, UCL Press, 2005), pp 159-180.

³¹ David Held & Mathias Koenig-Archibugi (szerk.), *Global Governance and Public Accountability*, (Oxford, Blackwell Publishing, 2005).

a jog, a politika és az alkotmányosság olyan általános társadalomelmélet (*Gesellschaftstheorie*) alapján kell kidolgozni, amely képes leírni a transznacionális tér alapvető struktúráit (*Tiefenstrukturen*), valamint a különböző rétegek közötti összefonódó kapcsolatot.

világtársadalom;³² egy olyan elmélet, amelynek ráadásul induktív jellegűnek kell lennie, mivel a világ társadalmának

problémaorientált, és olyan középponti perspektívát képvisel, amely lehetővé teszi, hogy megfigyelje, hogyan alakulnak ki az új politikai és jogi formák a szélesebb társadalmi folyamatokban. Más szóval, egy ilyen projekt csak akkor lehet sikeres, ha valódi szociológiai projektként valósul meg, mivel a szociológia továbbra is az egyetlen olyan tudományág, amely képes képviselni azt a törekvést, hogy

a társadalom szerkezetének teljes körű leírása.³³

II. A TÖBBRÉTEGŰ VILÁGTÁRSADALOM STRUKTURÁLIS ÁTALAKULÁSAI

Az elmúlt évtizedekben a transznacionális fejleményekre fordított fokozott tudományos figyelem két, egymással összefüggő strukturális átalakulás tükröképeként értelmezhető. Először is, a nemzetállami réteg a huszadik század közepe óta jelentős átalakuláson ment keresztül. Amit a köznyelvben jellemzően nemzetállamnak nevezünk, az olyan évszázados konfigurációs folyamatok eredménye, amelyek olyan összetett és kusza konglomerátumok kialakulását jelentették, amelyek nemcsak politikai és jogi, hanem például vallási, gazdasági és tudományos szervezeteket, hálózatokat és szakmákat is egyesítettek a világ egy korlátozott szegmensén belül.

társadalom.³⁴ Azonban a belső komplexitás (*Eigenkomplexität*) masszív növekedése a az egyre összetettebb jóléti rendelkezések kialakulásával a huszadik század folyamán, valamint a nemzeti konfigurációk ágazati, és így funkcionálisan lehatárolt szegmenseinek más nemzeti konfigurációkban lévő megfelelőikkel való fokozott összekapcsolódásával.

konfigurációk azt jelentik, hogy a különböző dimenziók közötti kölcsönös stabilizáció a a nemzeti konfigurációk egyre feszültebbé válnak; ez a fejlemény később jelentős (nem) közvetlen hatással volt a transznacionális rétegre. Másodsor, maga a transznacionális réteg is jelentős átalakulásokon ment keresztül, amelyeknek

³² A világtársadalom többrétegűségéről lásd Poul F Kjaer: "The Metamorphosis of the Functional" (A funkcionális társadalom metamorfózisa).

Szintézis", u.o.1; Sassen, *Territory, Authority, Rights: A középkortól a globális asszsemblagokig*, uo.7

³³ Jürgen Habermas, *Theorie des kommunikativen Handelns*, Band 1 Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung, (Frankfurt aM, Suhrkamp Verlag, 1981), p et 19seq.

³⁴ Poul F Kjaer, "A beágyazottság strukturális átalakulása", uo.1

³⁵

Anne-Marie Slaughter, *A New World Order*, (Princeton NJ, Princeton University Press, 2004).

9

jelentős következményekkel jár a nemzetállami rétegre nézve is. Más szóval, egy dialektikus fejlődéssel van dolgunk az egymást kölcsönösen konstituáló rétegek között.

A nemzetállami réteggel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy a XX. század közepéig az államiság modern formája csak egy viszonylag kis területen belül valósult meg a világ egy része.³⁶ Csak a gyarmatosítás nyomán vált az államiság igazán globális jelenség. Csak ekkor vált a földgolyó a maga teljességében felosztottá független államok.³⁷ Míg a modern államiság az alábbiak metamorfózisán keresztül jött létre Európában már létező feudális struktúrákat, ami később ugyanezen feudális struktúrák háttérbe szorulásához vezetett, amelyekből kialakult, a modern államiságot kívülről, az imperializmuson keresztül erőltették rá a (poszt-) gyarmati környezetben. Ennek az a következménye - amint azt a jogi pluralizmus megközelítései is jelzik -, hogy a világ nagy részét, főként Afrikát, Ázsiát és Latin-Amerikát továbbra is a (nyugati értelemben vett) premodern és modern államalapú rétegek kettőssége jellemzi, mivel a modern, alapvetően európai eredetű szervezeti formákat, mint például a kodifikált jogrendszereket és az általánosított bürokratikus struktúrákat "ráerőltették" a hagyományos társadalomszervezési formákra, anélkül, hogy a "hagyományos" társadalomszervezési formák teljes marginalizálását elérték volna. Így az általuk képviselt különböző társadalmi logikák továbbra is párhuzamosan működnek, vagy különálló, de összefonódott módon, vagy hibridek kialakításán keresztül.

olyan struktúrák, amelyek mindkét dimenzió elemeit ötvözik.³⁸ Az alapvető jellemzői a modern állam és társadalom, mint például az alkotmányok, a szerződési jog, a tulajdonjog stb. a differenciálódás premodern formáival egy időben, különböző mértékben és különböző változatokban létezhetnek, és továbbra is meghatározzák a társadalmi műveletek formáját "az állam formális struktúrái alatt", gyakran oly módon, hogy rövidre zárják a működési gyakorlatokat.

a modern szerkezetek.³⁹ Az olyan államok, mint Ausztrália, Kanada és az Egyesült Államok, ebben az értelemben,

---

³⁶ Poul F Kjaer: "Beágyazottság a hálózatokon keresztül - a hálózati koncepció kritikai értékelése az *életműben*". of Karl-Heinz Ladeur", (2009) *German10 Law Journal*, pp 483-499.

³⁷ Rudolf Stichweh, "Dimensionen des Weltstaats im System der Weltpolitik", in: Mathias Albert & Rudolf Stichweh (szerk.), *Weltstaat und Weltstaatlichkeit. Beobachtungen globaler politischer Strukturbildung*, (Wiesbaden, Verlag für Sozialwissenschaften, 2007), pp 25-36, at 27.

³⁸ Például Brazília esetében lásd Leonardo Avritzer, "Culture, Democracy and the Formation of the Közterületek Brazíliában", in: (szerk.), *Imagining Brazil*, (Lanham MD, Rowman & Littlefield, 2005); Marcelo Neves, *Verfassung und Posivität des Rechts in der peripheren Moderne*, (Berlin, Duncker & Humblot, 1992).

³⁹ Ahogy Luhmann rámutatott, Dél-Olaszország kiváló hely ennek megfigyelésére: lásd Niklas Luhmann, "Kausalität im Süden", (1995) *Soziale Systeme. Zeitschrift für Soziologische Theorie*, pp 7-28. Ld,

anomáliát jelentenek, mert azon államok kis csoportjához tartoznak, amelyek gyarmati múltja során az őshonos kultúrákat szinte teljesen kiirtották, és ezáltal a gyarmati kultúrát a többrétegűség kérdése kevésbé meghatározó jellemző.⁴⁰ Így megfigyelhető egy kissé kétértelmű fejlődés. Egyrészt a világ nagy részét továbbra is a "gyenge államok" jellemzik, abban az értelemben, hogy az államiság a világ nagy részén csak egy vékony réteget alkot, amely a társadalomnak csupán egy szegmensét képviseli, mivel a modern államiság kialakulása előtti társadalmi rendezési formák továbbra is létfontosságúak. Másfelől az állam jelenségének hatósugara továbbra is gyorsan bővült, nemcsak az államok számának a de-gyarmatosítás nyomán bekövetkezett bővülése révén, hanem azáltal is, hogy képesek voltak a társadalmi struktúrák újrakonstruálására.

a területükön belül.⁴¹ Például az erős modernizációs tendenciák, amelyek jelenleg a az olyan államokkal kapcsolatban, mint Brazília, Kína és India, azt jelzik, hogy ezek az államok is fokozatosan képesek lettek arra, hogy marginalizálják az állam előtti struktúráikat.

Az államiság hatókörének kiterjesztése révén bekövetkező strukturális átalakulásoknak egyértelműen fontos (nem) közvetlen hatásai vannak a világtársadalom transznacionális rétegére, mivel az államközi rendszerben is változásokat eredményeznek. Ennél is fontosabb azonban, hogy a világ államainak egyre nagyobb részének modern állammá válása azt jelenti, hogy ezek az államok - a korábbinál nagyobb mértékben - hajlamosak arra, hogy belső szervezetükben a társadalom funkcionálisan differenciált jellegét tükrözzék, például a funkcionálisan differenciált minisztériumok, ügynökségek és parlamenti bizottságok növekvő számú differenciálódása (*Ausdifferenzierung*) révén, és ezzel egyre inkább aláássák azt az illúziót, hogy az államoknak egyetlen hatalmi központjuk van. Az államok "tagolt államokká" válnak, amelyek nem zárt egységként működnek. Megnövekedett

---

Kjaer, "Embeddedness through Networks - a Network Concept kritikai értékelése Karl-Heinz Ladeur életművében", o.o.36, p 486.

⁴⁰ Annak ellenére, hogy az ezen államok területén élő őslakos csoportok mérete olyan csekély, hogy azok Aligha lehet a társadalom alkotó szegmenseiként felfogni azt, ahogyan a társadalom őslakos és nem őslakos szegmensei közötti kapcsolat kialakul, mégis úgy értelmezhető, mint az ezen államok alkotmányos struktúráinak normatív minőségét vizsgáló "próbatétel". Lásd például James Tully, *Strange Multiplicity. Constitutionalism in an Age of Diversity*, (Cambridge, Cambridge University Press, 1995). Az őslakosok, a nemzeti és a transznacionális jog kölcsönhatásáról lásd még: Christoph Beat Grabher, "Wanjina and Wunggurr: The Propertisation of Aboriginal Rock Art under Australian Law", in: Galf-Peter Calliess, Andreas Fischer-Lescano, Dan Wielsch & Peer Zumbansen (szerk.), *Soziologische Jurisprudenz. Festschrift für Gunther Teubner zum 65. Geburtstag*, 25. o. Az amerikai Dél egyébként különleges esetet jelent; lásd például Wolfgang Knöbl, "Of Contingencies and Breaks: The US American South as an Anomaly in the Debate on Multiple Modernities", (2006) XLVII *Archives Européennes de Sociologie*, pp. 125-157.

⁴¹ Michel Foucault, Biztonság, terület, népesség. Előadások a Collège De France-ban 1977-78-ban (Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2007).

a tagoltság azt jelenti, hogy az államok különböző, funkcionálisan meghatározott dimenziói különböző funkciókat töltenek be és különböző célokat követnek többé-kevésbé összehangolatlanul, miközben ezek a dimenziók intézményesített kapcsolatokat alakítanak ki mind más államokban lévő társaikkal, mind pedig a más államokban működő köz- és magánstruktúrákkal.

transznacionális tér.⁴² Ráadásul az államiság modern formájának kiterjesztése azt jelenti, hogy az a fajta centrum-periféria különbségtétel, amely eddig a világ társadalmának központi jellemzője volt, lassan, de fokozatosan csökken. A huszadik század lényegében átmeneti szakasz volt. A század elején a világot az "Európa és a többi" közötti különbségtétel alapján alakították ki, amelyben Európát úgy lehetett felfogni, mint egy

meghatározott jogi tér (*Raum*).⁴³ Az európai tér önhibáján kívül bekövetkezett összeomlása után egy új

az amerikai-amerikai hegemoniára támaszkodó "Nyugat és a többi" közötti különbségtétel alakult ki. A mai világban azonban, amelyet számos nem nyugati állam gyors felemelkedése jellemez, az észak-atlanti térség már nem képezi a világ kizárólagos központját. Következésképpen a centrum-periféria megkülönböztetés relatív központi szerepe csökken.

Ezzel párhuzamosan magában a transznacionális térben is átalakulás ment végbe. Az államiság kiterjedése együtt fejlődött a transznacionális struktúrák kialakulásával. Az olyan modern (nyugat)európai államok, mint Dánia, Franciaország, Hollandia, Spanyolország, Portugália és az Egyesült Királyság mind olyan évszázados folyamatok során jöttek létre, amelyek a transznacionalitás gyarmati formában történő fokozatos terjeszkedésével együtt bontakoztak ki. A nemzetállamok alkotmányos rendjei tehát mindig is részei voltak egy sokkal nagyobb és

a társadalmi rendezés sokkal összetettebb struktúrái.⁴⁴ Így a gyarmatosítás jelensége tanúsítja, hogy a transznacionalitás semmiképpen sem új jelenség, mint ahogy azt is, hogy az államiság és a transznacionalitás történelmileg kölcsönösen erősítik egymást, mivel úgy tűnik, hogy a transznacionális réteg ugyanúgy konstitutív a nemzetállamok számára, mint ahogy a nemzetállamok konstitutívak a transznacionális réteg számára. Így a modern államiság kialakulását nem lehet megfelelően megérteni az átfogó transznacionális struktúrák egyidejű kialakulásának figyelembevétel nélkül. Ugyanúgy, ahogy a kora újkori és a klasszikus

---

⁴² Slaughter, n.fent.35

⁴³ Carl Schmitt, *Der Nomos der Erde. Im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum*, n.fentebb5.

⁴⁴ James Tully, "A modern alkotmányos demokrácia imperializmusa", in: Neil Walker & Martin Loughlin: Neil Walker & Martin Loughlin

(szerk.), *Az alkotmányosság paradoxona*: (Oxford, Oxford University Press, 2007).

12

a modern európai államok a gyarmati struktúrákkal együtt jöttek létre, az államiság huszadik századi terjeszkedése a funkcionálisan elkülönült transznacionális struktúrák fokozatos megerősödésével együtt bontakozott ki. Ha a jelenleg létező 193 államot aszerint rangsoroljuk, hogy milyen befolyással bírnak a globális társadalomra, és összehasonlítjuk őket más társadalmi rendező struktúrákkal, mint például a Nemzetközi Valutaalap (IMF), a G-10 bázeli bankbizottsága, a Wal-Mart és a Nemzetközi Vöröskereszt aszerint, hogy milyen befolyással bírnak a globális társadalomra, akkor az utóbbi szervezetek valószínűleg erősebbnek tűnnek, mint sok állam, sőt, bizonyos esetekben még a többségük is.

jelenleg létező.⁴⁵

Ennek fényében némileg világosabbá válik, hogy a világtársadalom transznacionális rétege milyen mértékben változott a XX. század közepe óta. Az alapvető átalakulás, amely végbement, az, hogy a transznacionális struktúrák fokozatosan eltávolodtak a

a központ-periféria differenciálódás,⁴⁶ és a funkcionális és a funkcionális differenciálódás, mivel a központ-periféria transznacionalitás gyarmati formáját fokozatosan felváltotta a funkcionálisan differenciált formákra való fokozott támaszkodás. Ma a tengeri ügyekkel a Nemzetközi Tengerészeti Szervezet (IMO), a légi közlekedés biztonságával a Nemzetközi Polgári Repülési Szervezet (ICAO), a banki ügyekkel a G-10 bázeli bizottsága, az élelmiszer-szabványokkal az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete (FAO), a nemzetközi kereskedelemmel a WTO stb. foglalkozik. Hasonló funkcionális elhatárolás figyelhető meg az olyan (félig) magán szabályozási szervezetekkel kapcsolatban is, mint az ISO és az ICANN. A köz- és magánszféra közötti kontinuum másik végén a multinacionális vállalatok, mint a gazdasági szférában működő, funkcionálisan elhatárolt szervezeti rendszerek, a következőkké váltak.

önálló, önálló struktúrák.⁴⁷

A transznacionális térben működő köz- és magánszervezetek közös jellemzője, hogy - a számos ellenkező értelmű előrejelzés ellenére - belsőleg hajlamosak arra, hogy vertikális maggal rendelkezzenek, egy hierarchikus szervezeti struktúra formájában, mint amilyen a következő

⁴⁵ J. Braithwaite & P. Drahos, *Global Business Regulation*, (Cambridge, Cambridge University Press, 2000), p. 488; Rainer Nickel, "A globális kormányzás jogi mintái: CLPE Research Paper 5/2006, Vol. No. (2,12006), 1.

⁴⁶ A centrum-periféria megkülönböztetés központi kategóriaként való fenntartására tett kísérlethez lásd a következő munkáját

Wallerstein; például Immanuel Wallerstein, *World-Systems Analysis. An Introduction*, (Durham NC, Duke University Press, 2004).

⁴⁷ Catá Backer, "A gazdasági globalizáció és a globális magánjog hatékony rendszereinek felemelkedése: Wal-Mart mint globális jogalkotó", n fentebb22.

eredetileg Weber írta le.⁴⁸ A negatív szankciók alkalmazására való képesség továbbra is meghatározó

e szervezetek belső felépítésének jellemzője, bár különböző mértékben. A multinacionális vállalatok általában kifinomult ellenőrzési és megfelelési mechanizmusokat, például auditálási rendszereket fejlesztenek ki, amelyeket az anyavállalatok és az anyavállalatok között belsőleg alkalmaznak.

leányvállalatok (és különböző mértékben külsőleg is, az ellátási láncok tekintetében).⁴⁹ Hasonló

struktúrák felfedezhetők a nagy, globálisan működő nem kormányzati szervezetekben és a nemzetközi közsférában.

szervezetek.⁵⁰

A transznacionális térben működő állami és magánszervezetek közös jellemzője továbbá, hogy autonóm normateremtő struktúrákként kell értelmezni őket. Ezek komplex rendszerek, és mint ilyenek, kénytelenek olyan általános elveket kidolgozni, amelyek képesek irányítani az általuk reprodukált sokrétű társadalmi folyamatokat az arra vonatkozó kifejezett kijelentések alapján, hogy milyen típusú műveletek

elfogadható, és milyen műveletek⁵¹ nemelfogadhatóak. Ez afunkcionális igény általában a következőhöz vezet

a műveletek kiválasztásának irányítására szolgáló kritériumok megállapítása. Ennek következménye nemcsak a szabályok és a közös elvárások, hanem a hierarchizálódás is.

a normák különböző szegmensei közötti konfliktusok megoldása vagy⁵² visszaszorítása érdekében.

Emellett megfigyelhető olyan átfogó rendszerek kialakulása is, amelyek egy adott funkcionálisan lehatárolt területen belül a szereplők egész sorát kötik össze. Mind a szabályozó szervezetek, mind a multinacionális vállalatok esetében közös, hogy hajlamosak nagyobb konglomerátumok részévé válni, amelyek a szereplők sokaságát foglalják magukban termelők, fogyasztók, szabályozók stb. formájában, amelyek viszont olyan funkcionálisan lehatárolt konfigurációs folyamatok részévé válnak, amelyek a szereplők közötti elvárások konvergenciáját hozzák létre a következő területeken

---

⁴⁸ Max Weber, "A bürokrácia", in: H. Gerth és C. Wright Mills (szerk.), *From Max Weber: Essays in Sociology*, (New York: Oxford University Press, 1946).

⁴⁹ Például a Wal-Mart esetében; lásd Catá Backer, "Economic Globalization and the Rise of Efficient A globális magánjogalkotás rendszerei: A Wal-Mart mint globális jogalkotó", lásd a fenti 22. pontot.

⁵⁰ Különösen szemléletes példa erre a Flo-Cert által működtetett, a tisztességes élelmiszer-kereskedelemre vonatkozó tanúsítási rendszer. (<http://www.flo-cert.net>).

⁵¹ Talcott Parsons, *The System of Modern Societies*, (Englewood Cliffs NJ-Hemel Hempstead, Prentice-Hall,

1971).
52

A magánvállalkozásokkal kapcsolatban lásd például Klaus Dieter Wolf, Annegret Flohr, Lothar Rieth & Sandra Schwindenhammer, *A vállalkozások szerepe a globális kormányzás terén. Corporations as Norm-entrepreneurs*, (Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2010).

kérdés egy (többé-kevésbé jól kidolgozott) alapelv-, norma- és szabályrendszer alapján, amelyek mindegyike "magasabb rendű".⁵³

Az ilyen fejlemények továbbá független hatósági források kialakulását is magukban foglalják. Ennek egyik legfontosabb példája a "tudományos ismeretek" szerepe a kockázatszabályozásban (például az EU komitológiai struktúrájában és a WTO SPS-bizottságában). Más esetekben a funkcionális rendszerek gerince általában olyan szakosodott intézmények kialakulásával jön létre, amelyek rangsoroló eszközöket fejlesztenek ki, amelyeket a következőkben alkalmaznak.

globálisan. Ez a helyzet például a tőkepiacokkal, a sporttal, a szabadságjogokkal, a szabadságjogokkal és a szabadságjogokkal kapcsolatban.⁵⁴⁵⁵

sajtó és a felsőoktatás. Ezek a rangsorolási eszközök olyan formák, amelyekeken keresztül a szóban forgó területen belüli szereplők műveletei összehasonlításra kerülnek, és ezáltal egy globális kognitív tér jön létre. A rangsorolási és teljesítményértékelési eszközöket arra használják, hogy olyan alapstruktúrákat hozzanak létre, amelyekhez képest a szóban forgó funkcionális területen belüli más szereplőknek a következő feladatokat kell ellátniuk

helyezkedjenek el.⁵⁸ Ezek alkotják a funkcionálisan elkülönített, konstitutív alapot világméretű univerzumok. Egyes esetekben a rangsorokat ráadásul olyan tanúsítási eszközök egészítik ki, mint például az ISO (termékszabványok) és a FLO-CERT (tisztességes élelmiszer-kereskedelem) által kifejlesztett eszközök, amelyek még proaktívabb módon igyekeznek átalakítani az adott terület szereplőinek működési módját.

Ennek az a következménye, hogy a normatív rendek számos különböző formája lehet megfigyelhető a transznacionális térben. A normatív rend rendkívül összetett zavar⁵⁹ létezik, mint a struktúrák egész sora, amelyek a normativitás saját formáit hozzák létre.

---

⁵³ Stephen D Krasner, "Strukturális okok és rendszerkövetkezmények: Regimes as Intervening Variables", in: *idem* (szerk.), *International Regimes*, (Ithaca NY, Cornell University Press, 1983), p Gyakorlati 1.példaként lásd például az ENSZ Globális Megállapodását.

⁵⁴ A hitelminősítő intézetekkel kapcsolatban lásd Timothy J. Sinclair, "Global Monitor: Bond Rating Agencies", (2003). 8

Új politikai gazdaságtan, pp - 147161.

⁵⁵ Tobias Werron, *Der Weltsport und sein Publikum. Zur Autonomie und Entstehung des modernen Sports*, (Weilerswist, Velbrueck Verlag, 2009).

⁵⁶ Lásd például a Ríporterek Határok Nélkül által készített Globális Sajtószabadság Indexet. Elérhető a következő címen:

⁵⁷ http://www.rsf.org/index.php?page=rubrique&id_rubrique=2. Utolsó hozzáférés október 202009.

Például a Shanghai Ranking, amely a következő címen érhető el: <http://www.arwu.org>, és a The Times Higher Education

A rangsor elérhető a következő címen: <http://www.timeshighereducation.co.uk>. Utolsó hozzáférés október 212009.

⁵⁸ A hitelminősítő intézeteknek a globális pénzügyi rendszerrel kapcsolatos alkotó szerepéről lásd Timothy J Sinclair,

"A felnőtté válás és a meggazdagodás problémái: Hogyan váltak az igazán homályosak nagyon fontossá a

- ⁵⁹ globális pénzügyi piacon és mindannyiunk számára" (Gépirat a szerzőnél).
Neil Walker, "Túl a határvitákon és az alaprácsokon: A normatív rendek globális rendezetlenségének feltérképezése",
n fent12, 373-96. o.

és ütközik, mint a biliárgolyók a transznacionális térben. Különösen a kis- és középméretű államok válnak így a szereplők egy csoportjává a sok közül, amikor transznacionálisan tevékenykednek. Ennek az a következménye, hogy döntési autonómiájuk strukturálisan korlátozott, mivel

de facto arra kényszerülnek, hogy a transznacionálisan létrehozott normákkal⁶⁰ való konvergenciára törekedjenek. A

A fenti példák a nemzeti és a transznacionális réteg összefonódását hangsúlyozzák. A transznacionális térben működő állami struktúrák olyan nemzeti struktúrák, amelyek hajlamosak egy további transznacionális dimenzió kialakítására. Mint ilyenek, egyidejűleg többféle kontextusban működnek. Bel- és külföldön egyaránt különböző problémakonstellációk, normák és eljárások szerint működnek, így a modern államszervezetek számára központi kihívássá válik a különböző elvárásrendszerek közötti belső koherencia megteremtése.

A magánszereplők esetében ugyanez a helyzet. A legtöbb multinacionális vállalat nemzeti környezetben indult, és csak idővel vált globális vállalattá. Így a legtöbb multinacionális vállalat hajlamos szorosan igazodni a származási országuk üzleti kultúrájához és jogrendjéhez. Így a *Wal-Mart* továbbra is egy nagyon amerikai vállalat, a *Toyota* pedig egy nagyon japán vállalat. Másrészt viszont globális szintű üzleti tevékenységet folytatnak. Ennek az a következménye, hogy a különböző kontextusokban eltérő elvárásokkal és normákkal találkoznak. Hasonló többdimenziós jelleg figyelhető meg más intézményekkel, például egyetemekkel, kutatóintézetekkel, ügyvédi irodákkal és nem kormányzati szervezetekkel kapcsolatban, amelyek transznacionális dimenziót alakítanak ki. Így gyakori, hogy a köz- és magánstruktúrák egyszerre nemzeti és transznacionális jellegűek, ami rávilágít arra, hogy a transznacionalitás

úgy kell érteni, mint egy sajátos *társadalmi gyakorlatot*, amelyen keresztül sajátos normák⁶¹ alakulnak ki.

Így, ahogyan azt Saskia Sassen is kiemelte, a nemzeti és transznacionális struktúrák a következők

különböző logikák, annak ellenére, hogy nem működnek külön. Ehelyett mélyen összefonódnak és egymásba fonódnak. Ma már minden közepes méretű, önmagát megbecsülő európai város képviselői irodát tart fenn Brüsszelben, és minden egyetem részt vesz a

---

⁶⁰ Danny Nicol, *The Constitutional Protection of Capitalism*, (Oxford, Hart Publishing, 2010).

⁶¹ Antje Wiener, A politika láthatatlan alkotmánya: A politikai politika politikája: Vitatott normák és nemzetközi találkozások,

⁶² (Cambridge, Cambridge University Press, 2008).

Sassen, *Terület, hatalom, jogok: A középkortól a globális asszamblagokig*, uo.7

sűrű transznacionális együttműködési megállapodások stb. Valójában az összes hivatalos szervezet

egy bizonyos méretű vállalkozások általában több kontextusban működnek.

A funkcionálisan lehatárolt kognitív terek fokozott kialakulása miatt azonban a transznacionális dimenziók relatív jelentősége növekszik. Az egyetemek például egyre inkább a más nemzeti környezetben működő egyetemek teljesítményéhez mérik sikerük mértékét, ahelyett, hogy önmagukat a más nemzeti környezetben működő egyetemek teljesítményéhez mérnék.

a saját nemzeti környezetükhöz való hozzájárulásuk alapján. Így tehát a transznacionális dimenziót kialakító szervezetek számára gyakori, hogy egyes tevékenységeiket olyan államok tudják hatékonyan ellenőrizni, amelyek képesek jogi korlátozásokat bevezetni, ugyanakkor ők, a szervezetek - legalábbis részben - képesek a nemzeti ellenőrzés alól kibújni, amikor transznacionális jelleggel működnek.

Ezen túlmenően e kettősség egy változata figyelhető meg a nemzetközi közszervezetekkel kapcsolatban. Ezek a szervezetek olyan nemzetközi szervezetek, amelyeket általában államok alapítanak és finanszíroznak. Az ilyen szervezetek központi jellemzője tehát, hogy a tagállamok által rájuk ruházott hatáskörökre támaszkodnak. Ugyanakkor - különböző mértékben - hajlamosak egy további transznacionális dimenziót kialakítani, amely elkerülheti a delegálással biztosítható ellenőrzést. Ez különösen nyilvánvaló az EU esetében, amelyet - a legtöbb esetben - egy kormányközi és egy nemzetek feletti dimenzióból álló struktúraként írnak le. Az előbbi dimenzió - legalábbis ideális esetben - a tagállamok ellenőrzése alatt marad, míg az utóbbi a tagállamok kizárólagos ellenőrzésén kívül működik. De még a kevésbé fejlett nemzetközi szervezeteken belül is megjelenik egy további transznacionális dimenzió. A WTO például nagyon rövid idő alatt kialakított egy további transznacionális dimenziót, amelyet egy olyan független logika vezérel, amelyet nem lehet kizárólagosan a kormányközi jelleg fogalmával megragadni, mivel olyan rendezési szabályokat hoz létre, amelyek nem vezethetők vissza közvetlenül a tagállamokra. Ezen túlmenően a nemzetközi szervezeteket úgy kell felfogni, mint

---

⁶³ Amint arra Inger-Johanne Sand hozzászólásában rámutatott, a szuverén vagyonalapok egy másik kiváló példája ennek, mivel egyszerre kell megfelelniük az őket kezdeményező nemzeti politikából, a befektető államokból, a globális pénzügyi piacokról, a befektetéseiket szabályozó nemzetközi szervezetekből és rendszerekből, valamint a globálisan működő nem kormányzati szervezetekből eredő elvárásoknak, amelyek ragaszkodnak ahhoz, hogy például a szociális, környezetvédelmi és emberi jogi szempontok tükröződjenek a befektetési politikájukban.

⁶⁴ Rudolf Stichweh: MS, elérhető a következő címen: Centre and Periphery in a Global University System, MS: http://www.unilu.ch/deu/prof._dr._rudolf_stichwehpublikationen_38043.aspx.

autonóm normatív rendek, amelyek belsőleg egy - bár gyakran nagyon gyenge - hierarchikus magra támaszkodnak. Bár alapvetően különböző logikákat testesítenek meg és különböző eredményeket produkálnak, a nemzeti és a transznacionális struktúrák egy alapvető dologban megegyeznek, amennyiben mindkét dimenzió a jogi és szervezeti hierarchiára támaszkodik.

III. JOG ÉS POLITIKA A NEMZETI KONFIGURÁCIÓKON BELÜL

A transznacionális köz- és magánszervezetek másik közös jellemzője, hogy rendteremtő entitások, és mint ilyenek, kormányzást vagy a kormányzás funkcionális megfelelőit állítják elő. Ez a felismerés kulcsfontosságúvá teszi az ilyen struktúrák sajátos jogi és politikai minőségének feltárását, valamint az alkotmányos rendnek azt a formáját, amelyet a nemzetállami viszonyokra jellemző rendekkel összehasonlítva létrehoznak.

A központi tengely, amelyen a nemzetállamok nyugszanak, az a sajátos mód, ahogyan a politikai és a jogrendszerek egymáshoz igazodnak. Habermas számára ez vezet

a "jog és a politikai hatalom belső kapcsolatának" koncepciójához. A

65

a jog a normatív elvárások és a politikai akaratformálás stabilizálását az egyidejűség feltételei között, és ezáltal a legitim és igazságos társadalmi rendet biztosító módon jelenik meg. Luhmann számára a jog és a hatalom közötti belső kapcsolat helyébe a

"a politika és a jog bizonyos funkcionális szintézisével". Habermasszal ellentétben,

66

Luhmann hangsúlyozza a két dimenzió közötti különbséget. Hangsúlyozza, hogy a szintézis két különböző funkció alapján jön létre: a normatív elvárások stabilizálása a jogrendszer, illetve a politikai rendszer részéről a kollektívan kötelező érvényű döntéshozatal révén. Mindazonáltal a két álláspont közötti különbség inkább fokozatos, mint alapvető, mivel a jelentéskomponensek egyik szférából a másikba való átvitelét mindkét tudós eljárási szempontból tárgyalja. Sőt, Luhmann is elismeri, hogy a funkcionális szintézis valószínűleg bizonyos "átfedéseket" biztosít mind a jogi, mind a politikai rendszer önleírási módozataiban az olyan fogalmakkal kapcsolatban, mint pl.

legitimitás és igazságosság. Így valóban lehetséges a két álláspont között lavírozni.

6768

---

⁶⁵ Jürgen Habermas, *Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*, (Frankfurt aM, Suhrkamp Verlag, 1992), p (a szerző 167fordítása).

⁶⁶ Luhmann, *Das Recht der Gesellschaft*, u.o.15, p (153a szerző fordítása).

⁶⁷ *Ibid.* p 407.

⁶⁸ Gunther Teubner, "Reflexives Recht: Reflexive Rechts: Entwicklungsmodelle des Rechts in vergleichender Perspektive", (1982) *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*, pp. 13-59.

A fő problémát, amellyel különösen Habermas, de Luhmann elméleti komplexumai szembesülnek, máshol kell keresni. A probléma az, hogy hierarchikus rendet feltételeznek (Habermas) vagy írnak le (Luhmann), mivel a politikai és jogi rendszereket a weberi szervezeti és a kelsi jogi hierarchia által jellemzettnek látják. Bár Luhmann,

korán szkepticizmusát fejezte ki az ilyen struktúrák jövőbeli életképességével kapcsolatban, az ő⁶⁹

a modern társadalom leírásai mindazonáltal továbbra is erősen nemzetállami szemléletűek. Ez paradoxonnak tűnhet, ha a társadalomra mint egységes világtársadalomra helyezett hangsúlyt a

megfontolás.⁷⁰ Különösen a jogi és a politikai rendszerrel kapcsolatban a fogalom a

A világtársadalom azonban kevésbé radikális, mint amilyennek látszik, amennyiben Luhmann továbbra is a hierarchikus jogi és szervezeti struktúrákra helyezi a hangsúlyt, amelyek a területileg lehatárolt alrendszerekben bontakoznak ki. Így az általa leírtak nagy része a működésének a

a politikai és jogi rendszerek továbbra is a hierarchikus nemzetállami struktúrákra⁷¹ utalnak.

Ráadásul az a kísérlet, hogy igazolja azt az állítást, miszerint egyetlen társadalmi alrendszer összege nagyobb, mint a társadalom egészének összege, arra készítette Luhmann, hogy figyelmen kívül hagyja a társadalom konfiguratív aspektusait. A nemzetállamilag lehatárolt jogi és politikai alrendszerek a nemzetállami szinten belül is nagyobb konfigurációk részei. Ezek a konfigurációk a jog és a politika funkcionális alrendszerei, valamint az olyan rendszerek, mint a gazdaság, az oktatás, a tudomány, az egészségügy, a sport stb. közötti, egymást kölcsönösen erősítő és részben átfedő strukturális kapcsolódások sűrű hálójából állnak. Ezek az alrendszerek nem feltétlenül a következők mentén határolódnak el

teljesen azonos területi⁷² vonalak, hanem legtöbbször erős átfedések jellemzik őket.

a területi határok között, amelyekre vonatkoznak. Ezen túlmenően "különböző konfigurációk" figyelhetők meg, mivel jelentős különbségek vannak a létező

---

⁶⁹ Niklas Luhmann, *Rechtssoziologie*, (Opladen, Westdeutscher Verlag [1972], 1983), p 339.

⁷⁰ *Idem*, "Die Weltgesellschaft", (1971) *Archiv57 für Rechts- und Sozialphilosophie*, pp 1-35; *idem*, *Die Gesellschaft der Gesellschaft*, u.o.15, p et 145seq.

⁷¹ Például a jogról és a politikáról szóló két fő műve, a *Recht der Gesellschaft* (Frankfurt aM, Suhrkamp Verlag, 1993) és *Politik der Gesellschaft*, (Frankfurt aM, Suhrkamp Verlag, 2000) szinte teljes egészében a joggal és politikával foglalkozik a nemzetállami formában. Más rendszerek esetében azonban az elméleti kutatók, például Marc Amstutz és Gunther Teubner szerint ez másképp van.

⁷² A gazdasági rendszerrel kapcsolatban egy példa, ahol ez nem így van, a monetáris unió a következő országok között

Belgium és Luxemburg az euró bevezetése előtt. A német társadalomtudományi és humán tudományok és felsőoktatás rendszere egyébként inkább nyelvi, mint területi vonalak mentén látszik kirajzolódni, abban az értelemben, hogy Ausztria és Svájc német nyelvű részei is beletartoznak. A sport területén továbbá

Elektronikusan elérhető a következő címen:

<https://ssrn.com/abstract=1870003>

megfigyelhető, hogy a kanadai baseballklubok az amerikai ligában játszanak. Általánosabb megfontolásokért lásd még: Poul F Kjaer, "Law and Order Within and Beyond National Configurations", in: Poul F Kjaer, Gunther Teubner & Alberto Febbrajo (szerk.), *The Financial Crisis in Constitutional Perspective: A funkcionális differenciálódás sötét oldala*, uo.1

konfigurációkat, ezzel jelezve, hogy olyan többletértéket állítanak elő, amely szükségessé teszi, hogy önálló társadalmi jelenségként határozzuk meg őket.

A nemzeti konfigurációkat emellett "szervezeti társadalmaknak" (*Organisationsgesellschaften*) is nevezhetjük. A XVII. és XVIII. századi szervezeti forradalmak voltak azok, amelyek megalapozták azokat a politikai és gazdasági forradalmakat, amelyeket általában a nemzetállamok létrejöttének hajtóerejének tekintünk.

konfigurációk.⁷³ Így a szervezeti rendszerekre való nagyfokú támaszkodás sok szempontból a nemzeti konfigurációk legerősebb jellemzője, abban az értelemben, hogy a területileg lehatárolt funkcionális alrendszerek a szervezetek tengerén hajóznak. A konfigurációk integratív ereje (*Zusammenhangskraft*) tehát elsősorban szervezeti szinten jön létre, mivel a szervezetek egész sora - az alkotmánybíróságoktól a központi bankokon át az egyetemekig - szolgál a funkcionális rendszerek közötti strukturális összekötő kapocsként. Ezeket a kapcsolódási pontokat ráadásul egész sor rendszer egészíti ki, a nemzeti szinten meghatározott korporatista munkaerő-piaci struktúráktól kezdve a nemzeti labdarúgó-bajnokságokig, melyek

nem sorolhatók a szervezeti vagy funkcionális rendszerek kategóriái alá. A

a szervezeti struktúrák egész sora közötti összetett kölcsönhatás, amelyre a nemzeti konfigurációk támaszkodnak, aligha meglepő, hogy az alkotmányos struktúrák mindig is az állam területén kívül léteztek. Nemcsak a nem állami funkcionális és szervezeti rendszerek, hanem a világtársadalom nemzetállami rétegén belül folyamatosan konstitutívan és korlátozóan jogilag stabilizált rezsimek is, amint azt például egyházi alkotmányok, gazdasági és munkaügyi alkotmányok, vállalati alkotmányok sokasága tanúsítja.

Hegel-i szempontból az ilyen struktúrákat természetesen úgy is fel lehet fogni, hogy az állam része, amennyiben Hegel bevezette az állam háromdimenziós fogalmát.

---

⁷³ Gorm Harste, *Modernitet og Organisation*, (Koppenhága, Forlaget Politisk Revy, 1997).

⁷⁴ Luhmann valóban kidolgozott szervezetelméletet dolgozott ki. Lásd különösen: Niklas Luhmann, *Organisation und Entscheidung*, (Opladen-Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 2000). A probléma az a korlátozott státusz, amelyet a szervezeti rendszereknek a társadalom funkcionális rendszereivel szemben biztosít. Megfigyelhető például, hogy a szervezeti rendszerek csak oldalakat²¹ foglalnak el az ő oldalának^{1,164} általános társadalomelméletében. Lásd Luhmann, *Die Gesellschaft der Gesellschaft*, é. n., 826-847. o.15, 826-847. o.

⁷⁵ Neil Walker a "keynesiánus-westfáliai keret" kifejezést használja arra, ami lényegében megegyezik a Hegel által leírt állam és társadalom konstelláció. Lásd Georg WF Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse, Werke Band 7*, (Frankfurt aM, Suhrkamp Verlag, [1821] 1970); Neil Walker, "Beyond boundary disputes and basic grids: Mapping the global disorder of normative orders" (A normatív rendek globális rendezetlenségének feltérképezése), uo. 12. o., 373-96. o.

Először is, az államot úgy értelmezte, hogy az a "szűk értelemben vett" jogi és politikai rendszerből áll, azaz olyan funkcionálisan elkülönülő struktúrákból, mint a kormány, az állami bürokrácia és a bíróságok. Másodsor, az államot a társadalom egészét alkotó entitásként értelmezte. Az államnak ebben az értelmezésében például a korporatista munkaerő-piaci rendszerek a "tágabb állam" részeként értelmezhetők. Harmadszor, az államot olyan tartályként értelmezte, amely egy államnak más államokkal szembeni elhatárolódásán keresztül konstituálja önmagát. Fogalmilag azonban ez a háromdimenziós koncepció nyilvánvaló hiányosságokban szenved, mert nem világos, hogy mi a viszony az állam három formája között, és hogyan konstituálódik a három forma egysége. Az elmúlt években felgyorsult strukturális eltávolodás a nemzeti és a globális konfigurációktól, ami ráadásul az utóbbi 50 évben a

elmélet empirikusan elavult.⁷⁶

Luhmann ezzel szemben lényegében Hegel első dimenziójára redukálta az államot, abból kiindulva, hogy a politikai rendszer és a politikai rendszer között világos határvonalak léteznek.

a társadalom más szférái.⁷⁷ Ez az álláspont azonban csak azért lehetséges, mert csökkentette a politikai egy olyan jelenséghez, amely csupán a hatalom közegeiben bontakozik ki, amely ismét a formalizált negatív szankciók alkalmazására való képesség jellemzi.⁷⁸ Ez azonban álláspontja mind fogalmilag, mind empirikusan problematikus. A hatalomnak a formalizált negatív szankciók alkalmazására való redukálása alapvetően a hatalom régi európai (*alteuropai*) koncepciójára támaszkodik, és arra az elképzelésre, hogy a hatalom egyértelműen elhelyezhető az alábbiakban.

sajátos intézményi struktúrák.⁷⁹ Empirikusan az általa bevezetett éles megkülönböztetés a hatalom és a befolyás között - az utóbbit a formalizált negatív szankciók alkalmazására való képesség hiánya jellemzi - a társadalom meghatározó eleme volt. Luhmann manicheuszi megkülönböztetése helyett a társadalmat a szürke különböző árnyalatait képviselő kontinuum jellemzi, amelyben a hatalom és a befolyás közötti határvonal a következő

---

⁷⁶ Az állam átalakulásának empirikus vizsgálataihoz lásd Stephan Leibfried & Michael Zürn (szerk.), *Az állam átalakulása?* (Cambridge, Cambridge University Press, 2005).

⁷⁷ Niklas Luhmann, *Die Politik der Gesellschaft*, (Frankfurt aM, Suhrkamp Verlag, 2000).

⁷⁸ A kései Luhmannal ellentétben a korábbi Luhmann kifejezetten elismerte a társadalmi hatalom. Lásd Niklas Luhmann, *Macht*, (Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag, [1975] 1988), p et 88seq.

⁷⁹ Christian Borch, "A rendszerszintű hatalom: Luhmann, Foucault, and Analytics of Power", (2005) *Acta Sociologia*, 155-167. o.; Urs Stäheli, *Sinnzusammenbrüche. Eine dekonstruktive Lektüre von Niklas Luhmanns Systemtheorie*, (Velbrück, Weilerswist, 2000), 230. o. és folytatódik.

nem jól meghatározott.⁸⁰ Például a (neo-) korporatista struktúrák olyan rezsimékként szolgálnak(d), melyek

biztosítja(d) a politikai rendszernek a nemzetállami formába való beágyazottságát a szélesebb társadalomban, amely intézményesített kapcsolatokat hozott létre a politikai és a gazdasági szféra között. Hasonlóképpen, ma a kormányzati struktúrák biztosítják a politikai rendszer beágyazottságát.

az Európai Unió (EU) rendszere a szélesebb társadalomban.⁸¹ Az ilyen rendszerek létezése a politikai rendszert fokozatos vagy koncentrikus jelenségévé teszi, amely annál sűrűbb, minél közelebb vagyunk a rendszer magjához, és annál porózusabb, minél távolabb vagyunk a periférián. A politikai racionalitás felsőbbrendűsége tehát fokozatosan gyengül, minél inkább a periféria felé haladunk. Míg például a gazdasági racionalitás egyértelműen alárendelődik a politikai racionalitásnak, amikor az államok költségvetési politikát folytatnak, addig a politikai elem, bár még mindig jelen van, a vállalati lobbizás területén alárendelődik a gazdasági racionalitásnak. A felsőbbrendűség ilyen egyértelmű esetei azonban ritkák. A *gyakorlatban* a racionalitás politikai és nem politikai formái ehelyett tapinthatatlanul egymásba csúsznak, és ezáltal szisztematikus bizonytalanságot táplálnak. Nem meglepő tehát, hogy a politikai racionalitás és a nem-politikai racionalítások közötti kapcsolat folyamatos csatározáshoz vezetett.

a politikai szféra megfelelő elhatárolását illetően.

82

A nemzeti konfigurációk tehát nem a hegeli értelemben vett totalizáló politikai entitások, amelyekben a társadalom egésze az állam keretein belül a politikai rendszer racionalitása alá van rendelve. Másrészt nem pusztán metaforikus entitások, amelyek csupán a politikai rendszer instrumentális szemantikáját tükrözik, ahogyan Luhmann állítja. Ehelyett a politikai szféra koherens koncepciójának kidolgozásával kell szembenéznünk, amely elismeri, hogy a politikai kommunikációs formák a társadalom egészében jelen vannak, bár különböző formában és intenzitással.

Ez a nemzetállami korszakban a szélesebb társadalomban kialakult alkotmányos struktúrák tekintetében is nyilvánvaló. A nemzetállamok csak részben voltak

---

⁸⁰ Például a nyitott koordinációs módszer az európai integrációs folyamat keretében és a elődei az OECD-n belül nem támaszkodnak a negatív szankciók alkalmazására való képességre, de ettől függetlenül hatalmat termel. Lásd Poul F Kjaer, "Three Forms of Governance and Three Forms of Power", in: Erik Oddvar Eriksen, Christian Joerges & Florian Rödl, *Szolidaritás a posztacionális Unióban. The Unsettled Political Order of Europe*, (London, Routledge, 2008), 23-43. o., itt és a 31továbbiakban.

⁸¹ Kjaer, "Beágyazottság a hálózatokon keresztül - a hálózati koncepció kritikai értékelése a Hálózat *életművében*".
Karl-Heinz Ladeur", n fent.36

⁸² Lásd például Karl-Heinz Ladeur, *Der Staat gegen die Gesellschaft. Zur Verteidigung der Rationalität der Privatrechtsgesellschaft*, (Tübingen, Mohr Siebeck, 2006).

sikerrel próbálták felszámolni a feudális alkotmányosság korábbi formáit, de ha a feudális alkotmányosság⁸³

olyan jogi struktúráként értelmezzük, amely a konstitutív és korlátozó szabályok újratermelése révén idővel stabilizálja a nem jogi struktúrákat, az alkotmányos struktúrák egész sora figyelhető meg, mint már említettük: például gazdasági alkotmányok, munkaügyi alkotmányok, médiaalkotmányok és egyházi alkotmányok formájában. Az ilyen alkotmányok bizonyos esetekben a funkcionális rendszerek mint olyanok felé orientálódnak. Más esetekben viszont konkrét rendszerekhez vagy pusztán szervezetekhez igazodnak. Az alkotmányok némelyike szorosan kapcsolódik a politikai rendszerhez. Vagy a politikai rendszer kezdeményezésére jönnek létre, vagy legalábbis politikai felügyelet alatt állnak, míg más esetekben autonóm módon jönnek létre, és kikerülnek az állam ellenőrzési kísérletét. A szóban forgó rendszerből származó elemektől eltekintve azonban mindegyik jogi és politikai elemet is tartalmaz, ami lehetővé teszi, hogy a jog és a politika funkcionális szintézisét olyan központi tengelyként vagy magként értelmezzük, amely körül a nemzeti konfigurációkat alkotják.

szervezett.⁸⁴

IV. ALKOTMÁNYOS METAMORFÓZIS

A nemzeti és a transznacionális tér eltérő jellege az alkotmányosság sajátos jelenségével kapcsolatban is megmutatkozik. A transznacionális struktúrák funkciója és formája közötti nagy/nagy különbségek ellenére úgy tűnik, hogy a globális struktúrák közös jellemzője, hogy a jog és a politika közötti "funkcionális szintézis" még gyengébb, ha egyáltalán létezik, a nemzetállami környezethez képest. A transznacionális jogi rendszerek gyakran sokkal nagyobb mértékben támaszkodnak a "bírák által alkotott jogra", mint a nemzetállami struktúrákban, mivel a jogi normák a politikai rendszerben létrehozott formális jogszabályokra való hivatkozás nélkül, vagy csak nagyon gyenge hivatkozással kerülnek kidolgozásra. Ezen túlmenően, amint azt a "puha jog" módozatainak megjelenése is kiemeli, a transznacionális politikai-közigazgatási struktúrák gyakran anélkül bővítik működésüket, hogy formális jogi alapra támaszkodnának. Ha egyáltalán előfordul, a jog elsősorban

---

⁸³ A feudális struktúrák továbbélésének korai kritikájához német vonatkozásban lásd Georg WF Hegel, "Die Verfassung Deutschlands", pp 451-610, in: *idem, Gesammelte Werke, Band 1*, (Frankfurt aM, Suhrkamp Verlag, [1800-02] 1971).

⁸⁴ *De facto* Luhmann is elismeri, hogy a jog és a politika közötti tengely a társadalmi funkció szempontjából, kiváltságos helyzetet élveznek, amennyiben a politikai-jogi komplexum a társadalom egészének időszerkezetét kompatibilizálja ("gesamtgesellschaftlichen Zeitausgleichs"). Lásd Niklas Luhmann, *Das Recht der Gesellschaft*, (Frankfurt aM, Suhrkamp Verlag, 1993), u.o.15, p. 429.

⁸⁵ *utólagosan* aktiválódnak a már meglévő struktúrák formalizálása érdekében. A belső a transznacionális politikai-adminisztratív struktúrákat ráadásul a demokrácia hiánya jellemzi, mivel egyikük sem a "megosztott csúcsú" hierarchia alapján működik a megkülönböztetés intézményesítése és a folyamatos oszcilláció révén.

a kormány és az ellenzék között, vagy a hagyományosabbnak megfelelő módon.⁸⁶

a parlamentáris demokrácia fogalmi.⁸⁷ Aminek tanúi vagyunk, az egy evolúciós olyan fejlődés, amelyben a kommunikációs áramlatok demokratikus eljárásokba való becsatornázására tett kísérlet egyre inkább háttérbe szorul, mivel ezek az eljárások nem elég összetettek és rugalmasak ahhoz, hogy kezelni tudják a radikális modernitásra jellemző társadalmi komplexitás hatalmas növekedését. Ráadásul a területi korlátozás, amelyet a demokratikus kommunikációs formákon belül a nép metaforájára való hivatkozással állapítanak meg, a globális világban a megfelelő problémamegoldás akadályává vált. Ezért úgy tűnik, hogy a jog és a (demokratikus) politika közötti funkcionális szintézis nem létezik a transznacionális tér.⁸⁸

Így a jogrendszer arra kényszerült, hogy közvetlen "partnerséget" hozzon létre más funkcionális rendszerekkel, funkcionálisan meghatározott társadalmi alkotmányok formájában. Például a társadalmi-gazdasági alkotmányok, amelyek az (európai) nemzeti konfigurációk fontos jellemzői voltak, némileg háttérbe szorultak az új, funkcionális irányultságú gazdasági alkotmányok megjelenése miatt, mint ahogyan az a következő keretek között is történt

az Európai Közösség kezdeti időszakában,⁸⁹ és ez ma is így van a WTO rendszerével.

Ezek a rendszerek azonban sokkal szűkebb gazdasági világméretet képviselnek, összehasonlítva azzal a tágabb társadalmi-gazdasági perspektívával, amely a nemzetállami korporatizmus elhalványuló jelenségét jellemzi. Így a gazdasági alkotmányok

---

⁸⁵ Karl-Heinz Ladeur, "A szupranacionalitás jogi elmélete felé - A hálózati koncepció életképessége", (1997) 3 *European Law Journal*, 33-54. o.

⁸⁶ Niklas Luhmann, "Die Zukunft der Demokratie", in: Luhmann, *Soziologische Aufklärung Beiträge 4, zur Funktionalen Differenzierung der Gesellschaft*, (Opladen, Westdeutscher Verlag, 1994), pp 126-132, at 127.

⁸⁷ Jürgen Neyer, "Az EU és más nemzetközi szervezetek igazságügyi deficitje", in: Christian Joerges & Poul F. Kjaer, (szerk.), *A szociális védelem transznacionális normái: Contrasting European and International Governance*, Arena Report Series, Oslo, 5,2008,199-222. o. pp.

⁸⁸ Marc Amstutz & Vaios Karavas, "Jogmutáció: Zu Genese und Evolution des Rechts im transnationalen Raum", (2006) *Rechtsgeschichte* 8, pp 14-32.

⁸⁹ Lásd például Ernst-Joachim Mestmäcker, "Zur Wirtschaftsverfassung in der Europäischen Union", in: Ernst-Joachim Mestmäcker, "Zur Wirtschaftsverfassung in der Europäischen Union". *idem, Wirtschaft und Verfassung in der Europäischen Union*, (Baden-Baden, Nomos Verlag, 2003), pp 507-537.

funkcionális alkotmányok egész sora egészíti ki, például egy globális digitális alkotmány, egy globális egészségügyi alkotmány, egy globális sportalkotmány stb. formájában.

⁹⁰ előre. Ezek az alkotmányok nem államközpontú alkotmányok, és spontán, a következőképpen viselkednek

a jogrendszer és az egyes funkcionális rendszerek közötti összetett, strukturális kapcsolatokat. Az ilyen alkotmányok alapot teremtenek a szóban forgó rendszerek jogi eszközökkel történő stabilizálásához, valamint olyan reflexív mechanizmusok létrehozásához, amelyek képesek biztosítani, hogy olyan mértékű önkorlátozást gyakoroljanak, amely a negatív externáliák, aszimmetriák és kizorító hatások csökkentéséhez vezet más rendszerekkel szemben. Mint ilyenek, ellensúlyozzák a demokratikus eljárások csökkent befogadóképességének következményeit.

V. A POLITIKAI ÚJBÓLI BEVEZETÉSE

A funkcionális szintézis átalakulása és a jogrendszer és a különböző funkcionális rendszerek közötti alkotmányos partnerségek egész sorának megjelenése felveti azt a kérdést, hogy milyen intézményi struktúráknak és jog előtti feltételeknek kell fennállniuk a nem jogi rendszerekben ahhoz, hogy azok a jogrendszer megfelelő partnereiként működhessenek. Míg a (globális) társadalmi alkotmányosságról szóló eddigi munkák feltételezik, hogy ezek a struktúrák már léteznek, azt lehet mondani, hogy ez nem feltételezhető egyszerűen. Az ilyen struktúrák létezésének állítását olyan empirikus megfigyelésekből kellene levezetni, amelyek egy olyan fogalmi keret alapján történtek, amely lehetővé teszi az ilyen struktúrák megfigyelését.

Az itt követendő hipotézis az, hogy az a feltétel, amelynek fenn kell állnia ahhoz, hogy a konkrét rendszerek képesek legyenek a jogrendszerrel alkotmányos minőséggel bíró strukturális kapcsolódásokra, az olyan szabályozási struktúrák immanens létezése, amelyek a politikai döntéshozatal funkcionális ekvivalenseit hozzák létre a nemzetállami formában, és nem csupán a jog és egy adott fókuszrendszer közötti közvetlen módon, ahogyan Teubner érvel. Csak akkor lehetséges a normatív elágazás az alkotmányozás révén, ha ilyen struktúrák léteznek. Így az alkotmányos kapcsolódások nem elsősorban a jog és egy adott rendszer mint olyan között jönnek létre, hanem a jog és a szabályozási struktúrák között, amelyek

a fókuszrendszerekben immanens módon megjelenő, sajátos politikai minőséggel rendelkeznek. A ⁹¹

---

⁹⁰ Gunther Teubner, "Globale Zivilverfassungen: Alternativen zur staatszentrierten Verfassungstheorie", (2003) *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, pp 1-28.

⁹¹ Boris Holzer, "Kormányzás politika nélkül? Adminisztráció és politika a Bazel II. folyamatban", in: Torsten

a jelenleg működő transznacionális⁹² bíróságokhoz és bíróságszerű struktúrákhoz képest a A továbbiakban tehát azt a feltételezést fogjuk követni, hogy e struktúrák túlnyomó többségének van politikai megfelelője. A Sportdöntőbíróság például a Nemzetközi Olimpiai Bizottságban zajló, alapvetően politikai folyamatokra való hivatkozások alapján alakítja ki jogi normáit. A WTO esetében a vitarendezési testület a WTO nagyobb döntéshozatali struktúrájába ágyazódik be. Így a jog és a politika közötti funkcionális szintézis talán egyáltalán nem tűnt el. Ehelyett csupán metamorfózison ment keresztül, ami azonban nem észlelhető, amíg az ember a politika nemzetállami kontextusban kialakult fogalma mellett marad.

Ezért a transznacionális struktúrák megnövekedett jelentőségét a nemzetállami struktúrákkal szemben nem feltétlenül úgy kell értelmezni, hogy az a politizálás leépülését jelenti, hanem csupán a politika fogalmának különböző dimenzióit kell újragondolni. A kihívás az, hogy

egyrészt a politikai fogalmának a módszertani nacionalizmustól megszabadított koncepcióját,⁹³ másrészt pedig

holisztikus gondolkodás, amely lehetővé teszi a transznacionális struktúrákban kibontakozó újfajta politika megfigyelését.

A globális társadalmi alkotmányosság kimerítő elméletének tehát kétdimenziós elméletnek kellene lennie, amennyiben a már létező jogi perspektívákat, ahogyan azokat például Amstutz, Joerges, Koskenniemi és Teubner kidolgozta, ki kellene egészíteni a politikai folyamatok megfelelő elméletével, ahogyan azok az egyes funkcionális rendszerekben vagy azokhoz viszonyítva kibontakoznak. Az alkotmányos struktúráknak mint olyan jogi struktúráknak a korábbi meghatározásához, amelyek a társadalmi folyamatok időbeli konstitutív és korlátozó keretezését biztosítják, más szóval hozzá kellene tenni, hogy az ilyen folyamatok kialakulásának strukturális feltétele, hogy olyan intézményi formák alakuljanak ki, amelyek képesek a politikai kommunikációs formák reprodukálására, és hogy a jogi és politikai struktúrák immanens fejlődése valószínűleg koevolúciós módon fejlődik, és a két elem közül egyik sem szolgál elsődleges dimenzióként.

Strulik & Helmut Wilke (szerk.), *Towards a Cognitive Mode in Global Finance. The Governance of a Knowledge-Based Financial System*, (Frankfurt aM, Campus Verlag, 2006), pp 259-278.

⁹² A nemzetközi bíróságok és törvényszékek projekt szerint. További információkért lásd: <http://www.pict-pcti.org>.

⁹³ Michael Zürn, "Politik in der postnationalen Konstellation. Über das Elend des methodologischen Nationalismus", in: Christine Landfried (szerk.), *Politik in einer entgrenzten Welt. Beiträge zum Kongreß 21. der Deutschen Vereinigung für Politische Wissenschaft*, (Köln, Verlag Wissenschaft und Politik, 2001), pp 181-204.

A transznacionális politikai folyamatok funkcionálisan meghatározott folyamatok, amelyek globális konfigurációk határain belül bontakoznak ki. Három dimenzió figyelhető meg, amelyek Hegel háromdimenziós politikai koncepciójának funkcionális megfelelőiként szolgálnak a területi államok keretein belül: 1) Politikai folyamatok, amelyek kollektívan kötelező érvényű döntéshozatal révén bontakoznak ki. A gazdasági szférán belül például az olyan nyilvános nemzetközi szervezetek, mint a WTO és az IMF, valóban politikai intézményekként működnek, amelyek kollektívan kötelező érvényű döntéseket hoznak, miközben elsősorban a politikai racionalitás vezérli őket, és csak másodsorban a gazdasági racionalitás. Mint ilyenek, funkcionális megfelelőiként szolgálnak, amelyek funkcionálisan - és nem területi szinten -

, körvonalazódik, az állam első Hegel három dimenziója közül. 2.) Regime-alapú folyamatok, amelyek egy adott funkcionális rendszerben vagy szférában működő különböző elemeket, *valamint* köz- és magánszereplőket egyaránt magukba foglalnak. Például a multinacionális vállalatok által támasztott komplex ellátási és termelési láncok formájában, a globálisan működő kereskedelmi szövetségeken keresztül, a (ön)szabályozás és normagyártás magánformái a tanúsítási programok és a magán szabványügyi testületek formájában stb. Itt a szóban forgó rendszer - például a gazdasági rendszer - racionalitása valószínűleg irányadó, ugyanakkor a rendszer másodlagos politikai minőséget kap, amennyiben az általa alkotott társadalmi rendek továbbra is vitatottak maradnak. 3) A negatív externáliák, kizorító hatások és a funkcionálisan elkülönülő szférák közötti aszimmetriák (például korrupció és környezetszennyezés formájában) kezelésére irányuló struktúrák megjelenése révén, például a vállalatok társadalmi felelősségvállalási (CRS) intézkedései, az állami és magán kockázatszabályozó struktúrák, valamint a például a vállalatok, a nem kormányzati szervezetek és a kutatóintézetek közötti partnerségek révén. Az ilyen "köztes" struktúrák általában a senki földjeként működnek, ahol a különböző normatív rendek összeütköznek, mivel a különböző értelmezési szférák (*Sinnwelten*) ütköznek.

Megfigyelhető továbbá, hogy a transznacionális struktúrák számos olyan fogalmat vettek át, amelyek funkcionális megfelelőiként szolgálnak a nemzetállami formában a politika konstitutív infrastruktúráját biztosító fogalmaknak. A "nemzet", a "közsféra", a "képviselő" és a "delegálás" fogalmait az "érdekeltek", az "átláthatóság", az "önképviselő" és az "elszámoltathatóság" fogalmi váltják fel. Amint az alább kiderül, a transznacionális fogalmaknak sokkal magasabb a kognitív összetevője, mint nemzetállami megfelelőiknek, ami azt mutatja, hogy nemcsak a transznacionális jogot, hanem a transznacionális politikát is magas fokú kognitívizáció jellemzi.

Ami az érdekelt feleket illeti, a nemzetállami formában a politikai rendszer közege a nemzet (vagy "a nép"), amelyet a globális politikai rendszer területi alapú alrendszerei által tudatosan kialakított, általánosított és absztrakt konstrukcióként értelmeznek, hogy: 1) hatalmuk hatókörének körülhatárolása; 2) olyan formaként, amelyen keresztül a hatalmat a társadalom más részeire is átviszik; és 3) olyan formaként, amelyen keresztül a társadalmi komplexitás csökken, mivel a nemzet fogalmát arra használják, hogy körülhatárolják a világnak azt a részét, amelyet egy adott politikai alrendszer figyelembe vesz a döntéshozatal során. Ez utóbbi forma szorosan kapcsolódik a demokrácia fogalmához, mivel a demokrácia olyan sajátos formaként értelmezhető, amelyen keresztül a politikai rendszer megfigyeli környezetét. Olyan forma, amelyet a stabilitás és a változás kettőssége jellemez, mivel a népet a nemzet fogalmán keresztül (viszonylag) stabil entitásként határozzák meg, ugyanakkor a nép "természete" a preferenciák, érdekek és normák tekintetében dinamikus, ami lehetővé teszi a politikai rendszer számára, hogy növelje reflexivitásának szintjét, és ezáltal alkalmazkodóképességét, amikor környezetében változások következnek be. A demokrácia sajátossága tehát (más uralmi formákkal, például a feudalizmussal és a totalitarizmussal szemben) az, hogy a nemzet keretein belül nyitott marad a jövőre nézve, abban az értelemben, hogy mi számít politikailag releváns problémának, illetve hogyan kell azt nem írják elő. Ebben a sajátos értelemben a demokráciát a nagyfokú az alkalmazkodóképesség szintje, és valószínűleg ez az oka annak, hogy "evolúciósan felsőbbrendűnek" bizonyult az eddig létező más uralmi formákhoz képest.

Az érdekelt felek fogalma lényegében hasonló szerepet tölt be a transznacionális térben. A transznacionális struktúrákat a területileg elhatárolt poliszok hiánya jellemzi. Ez szisztematikus bizonytalanságot eredményez azzal kapcsolatban, hogy mi az a "kollektíva", amely ellen a transznacionális struktúrákon belüli döntéshozatal irányul, ahogyan az is bizonytalan, hogy pontosan kiket érintenek ezek a döntések, ahogyan az is sokkal bizonytalanabb, hogy a transznacionális struktúráknak társadalmi környezetük mely szegmensét kell megfigyelniük ahhoz, hogy képesek legyenek alkalmazkodni környezetük változásaihoz. Az érdekelt fogalma az ilyen bizonytalanságra adott válasznak tekinthető. Az érdekelt "szereplők" intézményesített csoportja, akik az "érintett felek" kiváltságos státuszát élvezik, és ezáltal jogot kapnak arra, hogy "beleszóljanak" a döntéshozatali folyamatokba, ugyanakkor az ilyen döntések címzettjeiként is szolgálnak. Így az érdekelt

---

⁹⁴ Michel Foucault, *Il faut défendre la Société*. Cours au Collège de France, 1975-76, (Paris, Gallimard, 1997), 24. o. és köv.; Niklas Luhmann, "Die Zukunft der Demokratie", in: idem, *Soziologische Aufklärung*, 4. kötet. Beiträge zur Funktionalen Differenzierung der Gesellschaft, (Opladen, Westdeutscher Verlag, 1994).

a státusz olyan formaként szolgál, amelyen keresztül a szóban forgó entitás körülhatárolja társadalmi környezetének azt a részét, amelyet működőképessége szempontjából relevánsnak tart. Ez az a forma, amelyen keresztül továbbítja az általa reprodukált jelentéskomponenseket (például jogi aktusok, ipari termékek vagy politikai döntések), ugyanakkor olyan keretként szolgál, amelyen keresztül a társadalmi környezet változásai megfigyelhetők, és amely így a fokozott reflexivitás révén megalapozza a fokozott alkalmazkodóképességet. Történelmi perspektívából nézve a nemzetek ritkán voltak különösen stabilak kiterjedésüket és összetételüket tekintve. Az érdekelttek formája azonban még ennél is "képlékenyebb". A befogadás és a kirekesztés dinamikája sokkal nagyobb sebességgel működik az érdekelttek vonatkozásában. Az érdekelt felek rendszereinek határai ebben az értelemben rendkívül esetlegesek. Ez a rugalmasság egyrészt alkalmazkodóbbá teszi őket, mint a nemzet formáját, és ezáltal potenciálisan még "evolúciós szempontból is magasabb rendűvé" teszi őket, mint a demokratikus struktúrákat. Másfelől az ilyen rugalmasságért fizetett ár a "mélység elvesztése", mivel az a fajta hatás, amelyet ezzel a formával el lehet érni, viszonylag korlátozott lehet, mivel az "olcsó beszéd" pusztán formájaként utasítható el, kevés vagy semmilyen érdemi hatással.

IV.1ÁTLÁTHATÓSÁG

A nemzetállami kontextusban a közszférát széles körben úgy értelmezik, mint azt a formát, amelyen keresztül

amelyben a politeia akaratformálása zajlik. ⁹⁵ A társadalmi komplexitás radikális növekedése, azonban azt jelenti, hogy csak nagyon korlátozott számú, potenciálisan releváns kérdést lehet a nyilvánosságon belül feldolgozni. Bár a közszféra központi elemeként szolgáló tömegtájékoztatási rendszer az elmúlt időszakban mélyreható globalizáción ment keresztül

évtizedek óta a nyilvánosság lényegében továbbra is a nemzetállami formára korlátozódik. ⁹⁶ A transznacionális térben az olyan szervezetek, mint a multinacionális cégek, a nemzetközi köz- és magánszervezetek és más transznacionális testületek helyett önreflexív folyamatok alapján olyan átláthatósági elveket és politikákat dolgoztak ki, amelyek célja, hogy más struktúrák által jobban *megfigyelhetővé váljanak*. Ilyen struktúrák például a nemzetközi közjogi szervezeteken belül a dokumentumokhoz való hozzáférést meghatározó szabályok, valamint a pénzügyi számviteli standardok globális rendszerének kialakítása felé tett lépések. Továbbá, a következőkkel kapcsolatban

⁹⁵ Jürgen Habermas, *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*, (Frankfurt aM, Suhrkamp Verlag, [1962] 1990).

⁹⁶ Bár az európai kontextushoz lásd Klaus Eder, "Zur Transformation nationalstaatlicher Öffentlichkeit in Europa. Von der Sprachgemeinschaft zur issue spezifischen Kommunikationsgemeinschaft", (2000) *Berliner Journal für Soziologie*, pp 167-184; Klaus Eder & Hans J Trenz, "The democratising dynamics of an European public sphere. Towards a theory of democratic functionalism", (2004) *7 European Journal of*

ebből a szempontból ez a fejlődés a kognitív struktúrákra való fokozott támaszkodással jár, mivel az átláthatóság stratégiai lehetővé teszi más társadalmi entitások számára, hogy megfigyeljék a szóban forgó társadalmi entitáson belüli fejleményeket, és ennek megfelelően alkalmazkodjanak anélkül, hogy szükségszerűen részt vennének a közös akaratformálás igényes feladatában.

V.2 ÖNKÉPVISELET

97

A kontinentális filozófián belül a reprezentáció fogalmát már régen dekonstruálták.

A jog- és politikaelméletben, valamint a nemzetállami demokráciák önértelmezésével és intézményi felépítésével kapcsolatban azonban a fogalom továbbra is központi szerepet játszik. A demokráciákra jellemző képviseleti struktúrák hiányában a transznacionális térben működő entitások ehelyett arra kényszerülnek, hogy az önreprezentáció stratégiáit a - habermasi kifejezéssel élve - dramaturgiai racionalitás alapján alakítsák ki. A transznacionális struktúrák újra reprezentálják magukat környezetük felé, ezáltal aktívan létrehoznak magukról egy képet, amelyet környezetük megfigyelhet (így különbözik a megfigyelhetőség fentebb vázolt passzív formájától). Az állami szervezetek politikai programokat dolgoznak ki, és célokat tűznek ki azok megvalósítására, ahogyan a multinacionális vállalatok és a nem kormányzati szervezetek etikai chartákat dolgoznak ki arra vonatkozóan, hogy miként végzik tevékenységüket. Ezek nyilvánosan kinyilvánítják szándékaikat illokúciós aktusok formájában, amelyek általában (többszörre)

⁹⁸ többé-kevésbé) önmagukhoz kötődnek, mivel egyébként olyan performatív ellentmondásokba keverednek, amelyek

az "ellenfél" csoportjai (például a nem kormányzati szervezetek a multinacionális vállalatokkal szemben) megragadhatják és felhasználhatják.

V.3 ELSZÁMOLTATHATÓSÁG

A képviselet fogalmához szorosan kapcsolódóan a delegálás fogalma fontos szerepet játszik az államok intézményi felépítésében, valamint a transznacionális réteggel való interakciójukban a hatáskörök nemzetközi szervezetekre történő átruházása miatt. Amint azt már korábban megjegyeztük, a delegálás azonban mindig több mint pusztán delegálás. A jogi hatáskörök minden egyes átruházása magában foglalja azon struktúrák autonómiájának *de facto* elismerését, amelyekre

---

⁹⁷ Hauke Brunkhorst, *Alkotmányosság és demokrácia a világtársadalomban*, in: Petra Doubner & Martin Loughlin (szerk.), *The Twilight of Constitutionalism*, (Oxford: Oxford University Press, 2010), 179-98. o.

⁹⁸ Ehhez a szemlélethez lásd különösen Martin Herberg munkáját: például Martin Herberg, *Globalisierung und private Selbstregulierung. Umweltschutz in multinationalen Unternehmen*, (Frankfurt aM, Campus Verlag, 2007); *idem*, "Global Legal Pluralism and Interlegality: Environmental Self-Regulation in Multinational Enterprises as Global Law-Making", in: Olaf Dilling, Martin Herberg & Gerd Winter (szerk.), *Responsible Business. Self-Governance and Law in Transnational Economic Transactions*, (Oxford:

a hatáskörök átruházása. Az átruházás alapján működő struktúrák hajlamosak jelentős mérlegelési jogköröket gyakorolni, és a szakpolitikai területeket olyan módon alakítják ki, amely korlátozott számú lehetőséget biztosít a szakpolitika továbbfejlesztésére. Hajlamosak továbbá arra is, hogy specifikus

normákat, és saját jogon politikai szereplőkké válnak.⁹⁹ A hatáskörök átruházása mindig az ismeretlenbe és az ellenőrizhetetlenbe való lépést jelenti. Így a delegálással ellenőrizhető dolgok és a ténylegesen létező struktúrák között "szakadék" keletkezik. Ez a rés az, amelyet az elszámoltathatósági intézkedések különböző formáinak megjelenésével töltenek ki, például az elszámoltathatósági charták kidolgozásával, amelyek működési szabványokat és normákat határoznak meg. Ez a fejlődés szorosan összefügghet az "igazoláshoz való jog" kialakulásával is, mivel azok a külső szereplők, akiket egy adott tevékenység (negatívan) érint, például a természeti erőforrások kiaknázásának a helyi lakosságra gyakorolt hatásával kapcsolatban, hajlamosak arra, hogy azt állítsák, hogy a hatás igazolni kell.¹⁰⁰

A politika transznacionális formája különböző dimenzióinak intézményi formái gyökeresen különböznek a nemzetállami demokratikus struktúráktól. Ha maradunk a klasszikus demokraciáelméletek kognitív keretei mellett, akkor a politika transznacionális formái nem nem-demokratikus struktúrák, hanem *a-demokratikus* struktúrák, mert túl vannak a demokrácián. E struktúrák megfelelő konceptualizálása tehát egy olyan szándékos konceptuális lépést tesz szükségessé, amelynek célja, hogy "túllépjünk a demokrácián".

¹⁰¹ demokrácia", vagy legalábbis a demokrácia múltja az általunk eddig ismert formáiban.

Bár első pillantásra a demokratikus struktúrákhoz hasonló társadalmi hatásokat váltanak ki, a politika transznacionális formái alapvetően más státuszúak és pozíciójúak a társadalomban, mint a politika nemzetállami formái. A nemzetállami építkezés fénykorában a politika társadalmi funkciója az volt, hogy "előreviszi a társadalmat". Az olyan ideológiák, mint a liberalizmus és a szocializmus a hagyományokkal való szakítás révén kívánták elérni az emancipációt. A társadalmi változások motorjai voltak, amelyek célja a társadalmi változások felgyorsítása volt.

---

⁹⁹ Cohen & Sabel, "Globális demokrácia?", uo.19

¹⁰⁰ Jürgen Neyer, "The Justice Deficit of the European Union and other International Organisations", 87. o.; Jürgen Neyer, "Justice, Not Democracy. Legitimacy in the European Union", (2010) 48 *Journal of Common Market Studies*, 903-21. o. Általánosabban lásd Rainer Forst, *Das Recht auf Rechtfertigung - Elemente einer konstruktivistischen Theorie der Gerechtigkeit*, (Frankfurt aM, Suhrkamp Verlag, 2007).

¹⁰¹ Edward L Rubin, "Getting Past Democracy", (2001) 149 *University of Pennsylvania Law Review*, pp 711-792.

a modernizációs folyamatok révén. Történelmileg nézve a nemzetállami univerzumok és velük együtt a modern kapitalista gazdaságok tehát nagymértékben szándékosan

az állam által épített.¹⁰² A transznacionális struktúrák ehelyett sokkal spontánabb rendek, amelyek fokozatosan alakultak ki a funkcionális igények eredményeként. E struktúrák explicit politikai dimenziói általában *utólag* alakulnak ki. Sem a multinacionális vállalatok, sem a nem kormányzati szervezetek nem hajlamosak arra, hogy kifejezett politikai projekt legyen a kiindulópontjuk. Ehelyett inkább a fedezetlen piaci igények kihasználásában és a konkrét társadalmi problémák megoldásában érdekeltek. Az ilyen struktúrák "politikai öntudata" általában akkor alakul ki, amikor növekednek, és egyre inkább autonóm struktúrákká válnak, amelyek saját társadalmi rendet hoznak létre. Olyan szereplőkké, amelyek pusztán létezésüknél fogva valószínűleg jelentős nem szándékolt hatásokat váltanak ki társadalmi környezetükkel *szemben*, és ezáltal szükségessé teszik az ilyen hatások kezelésére irányuló folyamatok intézményesítését.

Ugyanez a helyzet a nemzetközi szervezetek esetében is. A jelenlegi szervezet elődei az EU-t "jogi közösségekként"¹⁰³ alapították, amelyek sok tekintetben szándékosan olyan technokrata entitásokként épültek fel, amelyek központi célkitűzése volt, hogy elkerüljék a saját működési területük magas szintű politizálását. Csak azért, mert az EU folyamatosan bővítette hatókörét, kényszerült arra, hogy valódi politikai vonásokat alakítson ki. A transznacionális világban nem a politikai célok elérése az elsődleges *létfajosság*. Mint ilyen, a politika transznacionális formái általában politikai közösséget jelentenek, ami lehetetlennek tűnik a jól meghatározott területi kompenzációs formák nélkül működő struktúrák számára, amelyek csupán negatív externáliákkal foglalkoznak, amelyek messze elmaradnak a politikai közösség mint öncél nemzetállami ideáloktól. Ez tehát egyfajta határvonal.

---

¹⁰² Poul F Kjaer: "Poszt-hegeliánus hálózatok: Deakin fejezetéhez", in: Marc Amstutz & Gunther Teubner (szerk.), *Networks: A többoldalú együttműködés jogi kérdései*, (Oxford: Hart Publishing, 2009), 75-85. o.

¹⁰³ Az Európai Szén- és Acélközösség, az Európai Gazdasági Közösség és az Európai Atomenergia-közösség.